

U ime Koalicije za REKOM

Documenta organizuje

Nacionalne konzultacije s lokalnim zajednicama o nacrtu statuta REKOM

Velika vijećnica Grada Pakraca, Hrvatska
22. listopad/oktobar 2010.

PROGRAM

- 10:00 – 10:30   **Otvaranje konzultacija**
Mirjana Bilopavlović, Delfin, Pakrac, Hrvatska
Vesna Teršelić, Documenta, Zagreb, Hrvatska
- Predstavljanje sudionika/ca**
- 10:30 – 11:15   **Inicijative za izgradnju povjerenja**
Nada Berkuljan, članica Gradskog vijeća Pančeva, Srbija
Ljiljana Spasić, Građanska akcija, Pančevo, Srbija
Nermin Karačić, Centar za nenasilnu akciju, Sarajevo, BiH
- 11:15 – 11:45   **Zašto REKOM?**
Amir Kulaglič, član Koordinacijskog vijeća Koalicije za REKOM,
Srebrenica, BiH
- 11.45 – 12.15   **Kakav REKOM?**
Diskusija o nacrtu statuta REKOM
Sastav i izbor članova REKOM
Uvodničarka: Vesna Teršelić
- Diskusija
- 12:30 – 13:30   Pauza za ručak
- 13:30 – 15:30   **Nastavak diskusije o nacrtu statuta REKOM**
Ciljevi i zadaci REKOM; Ovlasti i odnos REKOM s pravosuđem
- Diskusija
- 15:30   **Zaključna diskusija**

Sudionici/ce:

1. Ljiljana Canjuga, Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata – Podružnica Grada Zagreba (UDVDR PGZ), Zagreb, Hrvatska
2. Veljko Vičević, UDVDR PGZ, Zagreb, Hrvatska
3. Borivoj Zarić, potpredsjednik Udruge antifašista i antifašističkih boraca (UABA), Požega, Hrvatska
4. Kata Holjevac, predsjednica UABA, Požega, Hrvatska
5. Nena Bujaković UABA, Požega, Hrvatska
6. Vinko Tadić, UABA, Požega, Hrvatska
7. Milan Zailac, UABA, Požega, Hrvatska
8. Slavica Lasić, UABA, Požega, Hrvatska
9. Milutin Cicvara, UABA, Požega, Hrvatska
10. Vladimir Marošević, Koordinacija udruga proizašlih iz Domovinskog rata, Pakrac, Hrvatska
11. Brana Šeba, građanka, Daruvar, Hrvatska
12. Ivan Nikić, HVIDR, Lipik, Hrvatska
13. Mirjana Cahun, Udruga branitelja Lipika 1991, Lipik, Hrvatska
14. Oliver Ivanović, Udruga policije branitelja Pakrac – Lipik, Pakrac, Hrvatska
15. Iva Adžijević, Udruga civilnih žrtava rata, Lipik, Hrvatska
16. Vladimir Hruška, Udruga branitelja Lipika 1991, Lipik, Hrvatska
17. Mato Adžijević, civilna žrtva rata, Pakrac, Hrvatska
18. Vlado Bušić, UABA, Požega, Hrvatska
19. Kazimir Semunović, UABA, Pakrac, Hrvatska
20. Obrad Ivanović, Srpski demokratski forum, Pakrac, Hrvatska
21. Miroslav Grozdanić, Požeško-slavonska županija, Požega, Hrvatska
22. Đorđe Gunjević, civilna žrtva rata, Pakrac, Hrvatska
23. Blanka Petrovečki, Udruga obitelji zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja „Hrvatski feniks“, Hrvatska
24. Zlata Kranjčić, Udruga zatočeni i nestali, Pakrac, Hrvatska
25. Vinko Bedi, Udruga PTSP-a, Pakrac, Hrvatska
26. Nenad Tadić, Udruga PTSP-a, Pakrac, Hrvatska
27. Mira Kukić, članica Gradskog vijeća Grada Pakraca, Pakrac, Hrvatska
28. Miladin Jakovljević, Vijeće srpske nacionalne manjine, Pakrac, Hrvatska
29. Marica Šeatović, obitelj žrtve, Novska, Hrvatska
30. Slavica Plavček, Češka beseda Prekopakra, Pakrac, Hrvatska
31. Željko Špelić, Hrvatski časnički zbor, Pakrac, Hrvatska
32. Slavica Bilopavlović, Tiskara, Pakrac, Hrvatska
33. Đuka Boroš, Tiskara, Pakrac, Hrvatska
34. Milutin Pavković, Udruga antifašista Pakrac – Lipik, Hrvatska
35. Antun Fričer, Hrvatski časnički zbor, Pakrac, Hrvatska
36. Rudolf Keč, Udruga dragovoljaca '91., Lipik, Hrvatska
37. Marija Sić, Udruga civilnih stradalnika Domovinskog rata Požeške županije, Požega, Hrvatska
38. Lenka Lalić, građanka, Pakrac, Hrvatska
39. Nevenka Dujaković, članica Antifašističkog društva, Požega, Hrvatska
40. Vesna Teršelić, Documenta, Zagreb, Hrvatska
41. Eugen Jakovčić, Documenta, Zagreb, Hrvatska
42. Darija Marić, Documenta, Zagreb, Hrvatska

43. Mladena Tadej, Documenta, Zagreb, Hrvatska
44. Mirjana Bilopavlović, Delfin, Pakrac, Hrvatska
45. Mirsada Madžarević, Delfin, Pakrac, Hrvatska
46. Božica Relić, Delfin, Pakrac, Hrvatska
47. Zlatko Grafina, Delfin, Pakrac, Hrvatska
48. Nermin Karačić, Centar za nenasilnu akciju, Sarajevo, BiH
49. Amir Kulagić, Žene Srebrenice, član Koordinacijskog vijeća Koalicije za REKOM, BiH
50. Nada Berkuljan, članica Gradskog vijeća Grada Pančeva, Srbija
51. Ljiljana Spasić, Građanska akcija, Pančevo, Srbija

Transkript audio zapisa

Vesna Teršelič: Dobar vam dan, pozdravljam vas u ime Koalicije za REKOM. Vrlo mi je drago ponovo biti u Pakracu. Hvala svima koji su se odazvali pozivu na konzultacije, posebno prijateljima i prijateljicama koji su putovali iz Srebrenice, Sarajeva, Pančeva. Hvala članicama i članovima Delfina na organizaciji konzultacija i gradu Pakracu koji nam je omogućio korištenje vijećnice. Hvala svima iz Pakraca, Lipika, Požege, Daruvara koji ste došli na današnju raspravu. Inicijativa za REKOM o kojoj ćemo danas raspravljati nekima od vas je već poznata, a drugi će o prijedlogu za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u bivšoj SFRJ danas slušati prvi puta. Komisija o kojoj govorimo bi proizvela vjerodostojan izvještaj koji bi onda služio kako pravosuđu, tako i povjesničarima, i svima nama, cijeloj javnosti. Osnovali bi je vlade ili parlamenti. Očekivano vrijeme osnivanja REKOM, zbog zahtijevnosti postupka, mislim da ne bi moglo biti prije 2012. Mislim da je stvarno važna inicijativa i važno je čuti mišljenja svih zainteresiranih, zato smo i danas ovdje. Imat ćemo na današnjem programu nekoliko sati prilike da raspravljamo o nacrtu statuta REKOM. Ali prije nego što pređemo na to, u prvom dijelu današnjeg programa slušat ćemo o inicijativama za izgradnju povjerenja iz Pančeva, iz Sarajeva i onda će nam Amir Kulagić iz Srebrenice reći više o razlozima zašto krećemo u ovu inicijativu, iz svoje perspektive. A prije nego što se uputimo na to zajedničko putovanje, ja bih predložila da se svi oko stola predstavimo, da čujemo tko je sve danas ovdje na konzultacijama. Mirjana izvoli.

Mirjana Bilopavlović: Ja se ispričavam, samo nekoliko tehničkih informacija. Ovdje na stolu dolje, nekima iza leđa, stoje poslužene tekućice. Već je poslana lista sudionika i sudionica. Molim vas da se upišete svakako na tu listu i da ostavite kontakte. Ima jedna mala izmjena u odnosu na plan i program koji imate pred sobom. Ovdje piše da je pauza za ručak od 12:30 do 13:30. No, pauze smo pomjerali od 14:30 jer smatramo da nam je izuzetno važno do ručka imati najveći dio diskusije. Ako napravimo pauzu za ručak, bojim se da će se raspliniti. Poučeni ranijim iskustvom, poslije ručka dosta sudionika i sudionica napusti prostor, a izuzetno nam je važno čuti što više sugestija, prijedloga. Ako vam nešto treba, ovdje smo svi mi, uključujući prvenstveno mene, Dariju Marić koja je dolje u crvenom kaputu, Mladenu Tadej i Mirsadu Madžarević, pa se slobodno obratite i recite ako vam nešto treba ili se komotno dignite i recite da vam nešto treba. Kad budete dobili mikrofona, molim vas da što bliže prinesete mikrofona ustima da bi se dobila kvalitetna snimka, da bi se poslije mogli napraviti dobri transkripti. Ja ću krenut od toga, pa kao jedna od suorganizatorica predstaviti sebe. Ja sam Mirjana Bilopavlović, koordinatorica sam Centra za podršku i razvoj civilnog društva „Delfin“ Pakrac. Delfin je od samog početka uključen u inicijativu.

Nada Berkuljan: Dobar dan svima, ja sam članica Gradskog veća u Pančevu. Na ovaj skup sam došla zato što je grad Pančevo odlučio da se uključi u Koaliciju za REKOM i u koja je pokrenuta da se utvrdi istina, pre svega o žrtvama.

Nermin Karačić: Ja sam iz Sarajeva. Inače sam veteran, branitelj, '92./'95. i saradnik Centra za nenasilnu akciju, radim na polju izgradnje mira.

Vesna Teršelič: Ja sam iz Documente.

Amir Kulaglič: Dame i gospodo, dobar dan. Ja dolazim iz Srebrenice. Aktivno radim u Udruženju građana „Žene Srebrenice“ i već duži vremenski period učestvujem u Koaliciji za REKOM.

Ljiljana Spasić: Dobar dan. Ja sam izvršna direktorka Građanske akcije Pančevo, inače organizacije koja je potekla iz Pokreta za mir. To govorim zato što danas govorimo o žrtvama. Naša organizacija nažalost nije uspjela da spreči rat koji se dogodio na ovim prostorima, ali danas u kontinuitetu zaista želimo da učestvujemo kako biste što pre našli svoje nestale. Uvek imam tremu kada govorim na ovim skupovima zato što imam poseban lični osećaj prema ratu i prošlosti koja nam se dogodila.

Ljiljana Canjuga: Ja sam braniteljica, ratni vojni invalid, sudionica Domovinskog rata pet godina, časnica Hrvatske vojske, trenutno predstavnik udruga iz Domovinskog rata u Savjetu za razvoj civilnog društva koje predstavlja 1.014 udruga stradalnika i sudionika Domovinskog rata. Ovdje nisam došla kao članica Udruge dragovoljaca i veterana podružnice grad Zagreb, već sam došla kao članica radne grupe koja predstavlja branitelje u okviru REKOM i zapravo sam došla da bi ponovila niz primjedbi koje smo imali na forumu u Zagrebu, a koji su vezani za zaokret koji primjećujemo u okviru REKOM i za stav udruga iz Domovinskog rata zbog čega je ovaj oblik i ovaj pristup postao sve neprihvatljiviji. Hvala.

Veljko Vičević: Poštovanje svima. Koordinator radne grupe za branitelje Koalicije za REKOM, Hrvatska. Hvala vam.

Borivoj Zarić: Savez antifašističkih boraca, Zagreb, Hrvatska, potpredsjednik. Prije svega sam ovdje radi toga što želimo da sve tajne koje prikrivamo iz ovog rata razotkrijemo da nam se ne bi događalo ono što nam se događa od prošlog rata da se sad sukobljavamo, raščičavamo, svađamo oko nečeg što se dogodilo prije 50, 60 godina. Želim da naša buduća pokoljenja ne proživljavaju to, da sve nakon nekoliko godina bude jasno i da svi svoje najmilije nađu, koji su možda stradali ili nestali u ovom ratu.

Kata Holjevac: Ja sam predsjednica Udruge antifašističkih boraca i antifašista Požege. Od prvog seminarra sudjelujemo na REKOM događanjima.

Nevenka Dujaković: Ja sam iz Slavonske Požege, član antifašističkog društva.

Vinko Tadić: Profesor povijesti iz Požege.

Milan Zailac: Iz Udruge antifašista, Požege.

Slavica Lasić: Iz Udruge „Požege.“

Milutin Cicvara: Iz Udruge „Požege.“

Milutin Pavković: Udruga antifašista, Pakrac-Lipik.

Vlado Marošević: Tajnik Koordinacije udruga Domovinskog rata iz Pakraca i Lipika.

Antun Friče: Časnički zbor, Pakrac-Lipik.

Brana Šeba: Daruvar, pojedinac.

Rudolf Keč: Udruga dragovoljaca '91.

Željko Špelić: Branitelj, časnik Hrvatske vojske, član i predsjednik udruge „Hrvatski časnički zbor Pakrac-Lipik.“

Ivan Nikić: Predstavnik HVIDR Lipik ratnih vojnih invalida.

Mirjana Cahun: Predsjednica Udruge branitelja Lipika 1991. godine.

Oliver Ivanović: Udruga policije i branitelja Lipik.

Ivan Adžijević: Udruga civilnih žrtava rata i hrvatski branitelj.

Vladimir Hruška: Član Udruge branitelja Lipika '91.

Mato Adžijević: Zatočenik.

Vlado Bušić: Udruga antifašista Požega.

Kazimir Semunović: Tajnik Udruge antifašista Požega.

Obrad Ivanović: Srpski demokratski forum, podružnica Pakrac.

Miroslav Grozdanić: Zamjenik župana Požeško-slavonske županije biran ispred srpske nacionalne manjine.

Đorđe Gunjević: Sudionik mnogih skupova o stradanjima u Domovinskom ratu.

Blanka Petrovečki: Ja sam iz Pakraca. Inače sam u Hrvatskom feniksu Zagreb, ali ovdje sam u svoje ime sa željom da pronađem sina i da se riješi sudbina ljudi nestalih sa područja Pakraca, Lipika i Daruvara. Hvala vam.

Božica Relić: Ja sam iz Pakraca, članica sam Udruge „Delfin.“

Zlata Kranjčić: Ja sam zatočenica Bučje i Stare Gradiške.

Nenad Tadić: Udruga „PTSP“ Pakrac-Lipik.

Mira Kukić: Članica Gradskog vijeća Pakrac.

Miladin Jakovljević: Član Vijeća srpske nacionalne manjine za grad Pakrac.

Marica Šeatović: Iz Novske, pojedinac.

Marija Sić: Udruga civilnih stradalnika Domovinskog rata Požeške županije.

Slavica Plavček: Članica Češke besede Prekopara.

Zlatko Grafina: Član Delfina, Pakrac.

Vesna Teršelič: Ja bih najavila naše drage gošće iz Pančeva kako bi nam rekle za jednu važnu, vrlo specifičnu inicijativu za izgradnju povjerenja koju je podržao grad Pančevo, a pokrenuta je od strane Građanske akcije Pančevo, pa bih prvo zamolila gospođu Nadu Berkuljan da nam kaže o toj inicijativi. Izvolite.

Nada Berkuljan: Ovo mi je drugi put da učestvujem na ovakvim skupovima. Bila sam prvi put u Mostaru. Tamo smo kazali na koji način mi pokušavamo u Pančevu da širimo ideju pomirenja, odnosno da govorimo i živimo pomirenje. Pre godinu dana u naš grad je došao gospodin Aleksić, otac jednog mladog čoveka iz Trebinja, vojnika, odnosno učesnika rata, koji je branio svog prijatelja, pripadnika druge nacionalnosti i njegovi prijatelji su ga, kad je odbranio drugara koji je otišao, ubili kundacima, odnosno tukli su ga na smrt, i on je posle nekoliko dana umro. Njegov otac je dolazio u Pančevo zahvaljujući našoj nevladinoj organizaciji Građanska akcija, gospođa Ljilja Spasić je dovela gospodina Aleksića iz Trebinja, i čovek je govorio pred prepunom salom, ali bilo je i drugačijih tonova i pitanja zašto mi sada pričamo o momku iz Trebinja. Mi smo zaista tu inicijativu prihvatili, ona je u Novom Sadu i u drugim mestima Vojvodine išla kroz nevladin sektor, da počnemo da govorimo o tome da i u ratu ne sme humanost da umre. I pre svega da ljudi, kao pojedinci, pokušaju u sebi, u svakom momentu, na sve moguće načine i u svim mogućim okolnostima razmišljaju o ljudskosti. Jer smo u tom gestu Srđana Aleksića zapravo to prepoznali. Danas se još uvek, toliko godina posle rata jako teško živi, zato što nema vrednosti na koje smo nekada računali, sa kojima smo nekada živeli i koje su bile ubijane zajedno sa ljudima u tom ratu. Danas je te vrednosti jako teško vratiti i čini mi da još uvek u atmosferi živimo nasilje, čak i onda kad fizičko nasilje nije prisutno. To je jedan od jako važnih razloga zašto smo se mi u Pančevu odlučili kao grad da uđemo u koaliciju i da probamo zajedno sa vama da gradimo poverenje međusobno. Zašto sam danas ovde? Zato da vam kažem da smo ipak uspeli da kao grad donesemo odluku da za Dan grada, to je 8. novembar, otkrijemo spomenploču Srđanu Aleksiću iz Trebinja, iako nije Pančevac. I ja sam vam donela idejno rešenje da vidite. Sad ću pokazati to, pa ako vam bude interesantno, može proći skroz okolo. Sigurno da svi ljudi, sve sredine imaju različite ideje, ali je najbitnije da imamo ideju da radimo na pomirenju. Zahvaljujem se.

Vesna Teršelič: Puno hvala. Ja bih samo zamolila sad Ljiljanu Spasić da nam kaže kako je inicijativa krenula i zašto vam je toliko važno imati u Pančevu Prolaz Srđana Aleksića koji je pokušavajući spasiti život drugog izgubio svoj život?

Ljiljana Spasić: Srđan Aleksić simbolizuje heroje našeg doba. Srđan predstavlja pozitivan primer nekoga ko je dajući svoj život spasio život svog sugrađanina. Ono što je nas kao organizaciju opredilo da se zajedno sa Građanskom Vojvodinom iz Novog Sada, koju čine 120 nevladinih organizacija, opredelimo za ovu inicijativu jeste da je svima nama u ovom periodu nakon rata potrebno simbolično sećanje na sve žrtve. Ovo je jedan od konkretnih primera. Mi smo kao organizacija koja deluje u našoj zajednici zainteresovani da određene stvari koje su se dešavale, da o njima govorimo, pogotovo u svom gradu, što ja znam da je nažalost iz Pančeva učestvovalo jako mnogo ljudi u ratu, i zbog toga mi je izuzetno žao, verujte mi, za svaku tu žrtvu. No, ono što bih želela da kažem jeste da je ovo primer koji bi svakako mi voleli da zaživi u regionu i nadamo se da će naša koalicija početi ovim primerom, s obzirom da REKOM ima za jedan od ciljeva simbolične reparacije, dane sećanja, izgradnju spomenika. Mislim da bi kroz inicijativu i primer Srđana Aleksića, kroz prolaz života koji će biti otvoren 8. novembra u Pančevu, mogli da počnemo i otvorimo novu stranicu istorije kako nam se nikada ne bi ponovila ona koja je bila ne tako davno. Hvala vam.

Vesna Teršelič: Hvala Ljiljana. Sad bih zamolila Nermina Karačića iz Centra za nenasilnu akciju da nam kaže o radu centra, ne samo u Sarajevu, nego širom regije jer je centar bio među organizacijama koje su postavljale temelj dijaloga između boraca, branitelja i aktivista za ljudska prava i mirovnih aktivista. Nermine, dobrodošao u Pakrac u kojem si već i prije bio.

Nermin Karačić: Hvala. Želim da vas sve pozdravim. Ovo mi je drugi put u Pakracu da se nalazim. Bio sam prvi put prošle godine. Kada se govori o miru, pomirenju, kad sam se susretao s tim terminom u ušima mi je jako odzvanjalo - kakav mir, kakvo pomirenje. S kim, šta? Danas to razumijevam na drugi način. Nije to stanje da se ja s nekim moram voliti, grliti ljubiti, ali je to stanje u kojem sam ja miran od drugih i drugi su mirni od mene. Imamo zajedničku teritoriju, i kako da mirno putujemo tom teritorijom, živimo i radimo, ne bojeći se svog susjeda. Centar za nenasilnu akciju postoji od '97. godine. Inače sam sa 20 godina ušao u rat i ratovao '95. Ja sam ratni vojni invalid. Uključio sam se u mirovni rad 2000. godine, 2001., govorim o konkretnoj inicijativi koju radi Centar za nenasilnu akciju, između ostalog, radimo sa veteranima, braniteljima iz regije gdje obilazimo udruge u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, oba entiteta. Pozivamo ljude da nam se priključe u tome da organizujemo, već osmi ili deveti po redu seminar, trening za učesnike ratova s prostora bivše Jugoslavije. I prije tri, četiri godine sa tog seminara su pokrenute ideje, inicijative kako branitelji, veterani mogu doprinijeti stanju mira. Zašto branitelji? Pa branitelji, odnosno učesnici ratova su često prepoznati od strane onih drugih ne kao Bošnjaci, Srbi ili Hrvati, nego kao najgori od najgorih.

Vlado Marošević: Možete li na početku reći koji je stav inicijative po pitanju tko je izvršio agresiju na Republiku Hrvatsku jer s obzirom na dostavljene materijale i predloženi statut ne možemo utvrditi tko je za vas agresor, a tko žrtva u činjenju ratnih zločina i teških povreda ljudskih prava konkretno u Republici Hrvatskoj?

Vesna Teršelič: Apsolutno treba reći i ovo je prilika da sve takve stvari kažete. Da, treba reći tko je napao Vukovar. Točno utvrditi činjenice. Van svake sumnje. Vukovar je napala Jugoslavenska narodna armija, a svuda gdje su jedinice srpske vojske sudjelovale, to treba reći.

Nermin Karačić: Branitelji su od strane drugih prepoznati kao najgori. I kad me ljudi pitaju šta radim, kažem da posjećujem udruženja branitelja, i u Republici Srpskoj. Dakle, ulazim u udruženja protiv kojih sam ratovao. I ne krijem svoj identitet, kažem svoje ime i prezime, kažem čak da sam bio pripadnik specijalnih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova BiH, da sam dva puta ranjen, da sam ratovao na svim mogućim linijama u Sarajevu. Desi se da ljudi s kojima razgovaram mi pruže ruku i kažu -Napokon neko ko ne govori da je u ratu bio kuhar. Zovemo ljude na naš trening odakle je krenula bitna inicijativa, posjete mjestima stradanja, obilježenim i neobilježenim. Trenutno to radimo samo na prostoru Bosne i Hercegovine, ali imamo već pozive i za Srbiju i za Hrvatsku. A radi se o tome da učesnici svih vojski s prostora bivše Jugoslavije, izuzimajući Sloveniju, zajedno budu gosti udruženja u nekom gradu i da u obilasku tog grada posjetimo mjesta stradanja i civila i vojnika. To je u početku bilo tako da su nas udruženja kod kojih smo bili, gostovali, vodili obično na mjesta stradanja tamo gdje su stradali njihovi. Tako da smo od prethodne godine mislili da trebamo da otvorimo to pitanje. Ako dolazimo u Modriču, gdje nam je domaćin udruženje Vojske Republike Srpske, dogovaramo se koja mjesta idemo posjetiti. Onda se otvaraju pitanja, po meni logična, da li su samo stradali pripadnici jednog naroda u Modriči? Ili šutimo, negiramo,

poričemo, zapravo podržavamo prikriivanje zločina ili smo možda čak saučesnici u tome. Pošto ja nemam kredibilitet da govorim za Republiku Srpsku, ali ono o čemu ja imam pravo da govorim jeste Sarajevo, ne šta se desilo mojoj strani i meni, nego imam kredibilitet da kažem da je neko ko je nosao amblem Armije BiH isto tako počinio zločine, ja za te ljude kažem da su zločinci, i želim se na taj način ograditi od tog nekog djela. Ja kao pripadnik Armije BiH ako odem u hrvatsko mjesto Grabovicu, gdje su pripadnici Armije BiH počinili zločine 1993. godine, na taj način skidam mrlju sa svoje poštene borbe. Kako mi u Sarajevu kažemo - u rat sam ušao kokuz, izašao sam iz njega kokuz, tako da nisam ništa profitirao. Neko je profitirao. Ja želim svojim prisustvom u mjestu gdje je hrvatsko življe bilo, da svjedočim da se tu desilo nešto zlo, da skinem mrlju sa svoje uniforme. I ta inicijativa još živi i mogu reć da je jako dobro primljena gdje god smo došli. Dat ću samo primjer, ne znam koliko je vama poznato, u Sarajevu se trebala ove godine obilježavati godišnjica Doborovoljačke ulice, gdje je stradalo šest pripadnika bivše Jugoslavenske narodne armije i to mjesto su na određeni datum htjele da posjete porodice poginulih, da obilježe to mjesto, međutim s druge strane u Sarajevu se jako puno ljudi i organizacija diglo na noge, policija, specijalci, sve su to zabarkadirali. Čak je i gradonačelnik Sarajeva rekao da ne dolaze ovdje, a zapravo šta se desilo? Stradali su ljudi, niko nije procesuiran, niko nije odgovoran za to. Doborovoljačku je obezbjeđivalo nekoliko stotina policajaca. Mi smo dan prije toga dogovorili bili posjetu u Šamcu bez prisustva jednog jedinog policajca. Dakle, svi su bili upoznati s tim, svi su znali da dolaze pripadnici drugih vojski u njihov grad i posjetili smo ta mjesta stradanja koja su obilježena.

Vesna Teršelić: Puno hvala, Nermine. A vas molim da imate strpljenja. Nermin je prešao cijeli ovaj put, stigao je danas u Pakrac u pet ujutro i nije spavao da bi podijelio s vama iskustvo koje ima. Ja bih sad zamolila Amira Kulaglića da nam kaže nekoliko riječi o tome zašto REKOM.

Amir Kulaglić: Hvala Vesna. Dame i gospodo, poštovani prijatelji, dolazim iz Srebrenice. To je mali gradić u sjeveroistočnoj Bosni, koji je tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu doživio strašno razaranje i nad čijim stanovništvom je počinjen genocid. Genocid je najteži oblik ratnog zločina. Koristim priliku da vas sve skupa pozdravim, a organizatorima današnjih konsultacija da zahvalim što su mi omogućili da se družim sa vama i podijelim svoja razmišljanja o Inicijativi za uspostavljanje REKOM, ali i svoja iskustva o dosadašnjem konsultacijskom procesu s obzirom da u njemu učestvujem duži vremenski period. Kao čovjek koji je doživio teška stradanja i gubitak svojih najmilijih, mogu sigurno reći da razumijevanje tuđe boli, poštivanje tuđih žrtava i suosjećanje sa drugima smatram osnovom ljudskog i dostojanstvenog života. Zato mi dozvolite da na početku izrazim svoju duboku sućut i suosjećanje za sve žrtve u Pakracu, u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, ali i cijeloj regiji bivše SFRJ. Ono što mene često kao čovjeka koji ima strašno iskustvo rata, kao vjerojatno i većina od vas, stalno stavlja pred dilemu, a to je pitanje što sam ja u stvari? Da li sam žrtva ili preživjeli? Ja imam tu privatni stav jer sam shvatio da ako me obuzme mržnja, gorčina, samosažaljenje ili želja za osvetom, ja ću čitav život ostati žrtva koja neće naći izlaz iz svoje boli, iz svoje tuge. Radeći u Koaliciji za REKOM, shvatio sam da mržnja nije dobar učitelj i da svoja strašna iskustva treba podijeliti s drugima jer svaka rana manje boli ako je podijelite s nekim drugim. Na kraju sam shvatio da sam ja pobjednik, ali pobjednik nad zlom, nad mržnjom i nad smrću. Ako bih posmatrao psihološki momenat, ja stvarno se osjećam kao pobjednik pogotovo što sam danas prešao toliki put i nalazim se u Pakracu prvi put u životu i dijelim svoja razmišljanja sa ljudima koji vjerojatno imaju sličnu sudbinu, odnosno iskustvo. Ali u pravnom posmatranju žrtve, ja spadam u žrtve jer sam izgubio sve muške članove svoje mnogobrojne obitelji o kojima još uvijek ništa ne znam. To znači da imam pravo da saznam

šta se njima desilo. Ali i da pomognem drugima da saznaju sve ono što im je bitno da bi im život bio lakši. Ono što ja mogu preporučiti svima vama koji imate strašna iskustva rata, a to je mir, strpljenje, zajednički rad u korist općeg dobra, ne samo radi nas, već radi naše djece koja će sigurno, bez obzira na sve razlike, morati zajednički živjeti i saradivati na ovim prostorima. Ova generacija nema komociju, ili nema slobodu da ne utvrdi sve šta se desilo na prostorima bivše SFRJ - da ne bi naša djeca sutra bile možda nove žrtve i da oni ne bi bili novi stradalnici. Ono što me strašno boli jeste da ni poslije 15 godina od završenih oružanih sukoba po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, 11 godina na Kosovu, sudbina je još oko 16.000 nestalih nije razjašnjena. Još uvijek imamo dosta tajnih, masovnih grobnica, a čini mi se samo jedan mali broj odgovornih je izveden pred lice pravde i osuđen. Druga stvar što sigurno mora smetati žrtvama jeste da su žrtve zaboravljene u javnosti i gurnute na marginu. Uglavnom se nas sjete političari pred izbore kada im treba dati glas i onda obično politiziraju žrtvama i stradanjima ili prilikom jeftinih ceremonija, kada im u principu treba jeftin politički marketing. Ono što je zajedničko za sve žrtve, bez obzira iz koje vjerske ili nacionalne skupine dolaze na svim prostorima bivše SFRJ, uglavnom žrtve se susreću sa šutnjom, poricanjem, minimiziranjem i podcjenjivanjem tuđih žrtava, „pravdanjem“ naših zločina i naših zločinaca. Šutnja se uglavnom koristi kao zaštita od bilo kakve odgovornosti, a poricanje kao metod pravdanja za sve ono što se loše uradilo tokom oružanih sukoba. Posebno teško žrtvama pada jer postoji jaka identifikacija i solidarnost sa optuženima za ratne zločine i olako optuživanje drugih. Ako bi gledali odnos aktualnih vlasti u najvećem broju država nastalih nakon raspada SFRJ, uglavnom postoji velika solidarnost sa optuženima, često puta, čak to su konkretni oblici pomoći, formiraju se specijalni fondovi i tako dalje, dok su žrtve, a to su obično ljudi koji su vjerovatno izgubili nekog od svojih najmilijih ili su bili žrtve terora, torture i tako dalje, uglavnom prepuštene same sebi i brizi jedino nevladinih organizacija. Na prostoru bivše SFRJ ratni zločini i teške povrede ljudskih prava su činjenice koje se ne mogu nijednog momenta zaobići niti zaboraviti. Evo i sad putem dok sam išao prema Pakracu, vidio sam još uvijek dosta izgorjelih kuća, još uvijek uništene fasade itd. Ja spadam i u kategoriju prognanih jer najveći dio onih koji su prognani ne mogu, po meni, da se zbog neodgovornog odnosa vlasti vrate svojim kućama i započnu novi život. Što je još strašnije, činjenice zašto su oni morali da napuste svoje domove i zašto ne mogu da se vrate nisu utvrđene. Tako da je vrlo teško živjeti u ambijentu u kojem prirodno ne pripadaš. Ako posmatramo žrtve torture kao što su logoraši, žrtve seksualnog nasilja, silovanja, oboljelih od PTSP-a, civilne žrtve rata, one još nisu na sistemski način riješile svoj status. Bar u Bosni i Hercegovini. Ono što žrtve strašno boli jeste činjenica da o njihovom stradanju svi sve znaju, međutim nedostaje priznanje njihove patnje i određena satisfakcija kroz sistemsko regulisanje patnje i stradanja. Ako već te činjenice ne mogu da se zaobiđu, onda ih moramo istražiti, dokumentovati, arhivirati, ali na objektivan, istinit način kako bi proces suočavanja s prošlošću bio u funkciji mira, sigurnosti i uspostavljanja novog povjerenja među ljudima na ovim prostorima. I u tom smislu REKOM može značajno doprinijeti da dominantne, jednostrane predstave o prošlosti budu dokinute jer sveobuhvatan i vjerodostojan nalaz o obrascima nasilja i institucionalnoj odgovornosti može dovesti do uklanjanja prepreka u normalizaciji odnosa između država nastalih nakon raspada SFRJ, ali i do uspostavljanja povjerenja među građanima, odnosno narodima na ovim prostorima. Postoji nekoliko stvari ili nekoliko činjenica oko kojih bih volio kad bi se mogli složiti na ovom današnjem skupu, a to je da zločin ne smije ostati nekažnjen da se jednostavno ne bi ponovio, a svaka žrtva ima pravo na satisfakciju, dostojan pokop, identitet, ali svaki zločin ima pravo na fer i korektno suđenje i na zasluženu kaznu. Kad pričamo o REKOM-u, često puta tu se stvori zabuna. Jer pojedini učesnici imaju osjećaj da je REKOM zamjena za suđenja. Ono što mogu odgovorno reći - suđenja za ratne zločine pred Haškim tribunalom i domaćim sudovima jedini su pravni instrumenti za utvrđivanje individualne krivične odgovornosti za počinjene ratne zločine i

REKOM, kada se bude formirao, nije zamjena za suđenja. Međutim, suđenja nisu dovoljna za stvaranje objektivnog činjeničnog zapisa o svemu šta se desilo u oružanim sukobima u nekadašnjoj SFRJ. Pročitajte detaljno dalje. Odaziv svjedoka je na dobrovoljnoj osnovi. Nema nikakve prisile. Molim vas, mogu li konkretno pitanje da bih se mogao lakše koncentrirati na odgovor pošto već... Recite. Slušam vas pažljivo da bih mogao dat adekvatan odgovor.

Vlado Marošević: Svaka država ima određenu dokumentaciju koja se može javno objaviti. Ovdje se daje naznaka da bi REKOM bio nadnacionalna institucija.

Amir Kulaglič: Ja nisam tačno shvatio vaše pitanje, ali iz onoga kako ste vi prezentirali svoju misao, ja mogu reći ovo: REKOM ako bude ikad osnovan, će biti međudržavni sporazum i sve države koje budu potpisnice sporazuma preuzimaju obaveze utvrđene u statutu. REKOM nije zamjena za suđenja. REKOM je istražno tijelo koje će pokušati utvrđivati činjenice o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava iz različitih izvora, pa čak iz vojnih, policijskih i svake druge dokumentacije. Ako je država spremna da potpiše ovakav sporazum, ona je spremna i da ispunji obaveze iz sporazuma. REKOM neće suditi ni Hrvatskoj, ni Srbiji niti bilo kome drugom, već će pokušati na osnovu relevantne dokumentacije, ali i javnim svjedočenjem žrtava stvoriti objektivan zapis o tome što se stvarno desilo. Nijednog momenta Hrvatska, niti bilo koja država, neće biti procesuirana od REKOM-a jer REKOM je vansudski mehanizam. Šta to znači? To znači da je to mehanizam koji ne utvrđuje činjenice van razumne sumnje jer na to ima pravo samo sud i pojavljivanje pred REKOM-om je dobrovoljno jer žrtve će moći da se odazovu ili ne. Neće biti nikakve prisile u smislu privođenja i uzimanja izjava. Govorim o žrtvama. Dozvolite da i drugi čuju ono što imam reći pa ako će još netko imati pitanja, onda da se u odgovoru ne iscrpljujemo odmah, već na kraju, da mogu kroz možda dva-tri odgovora odgovoriti svima. Znači, REKOM nije zamjena za suđenja i on ne utvrđuje individualnu odgovornost za ratne zločine. Međutim, da li žrtve mogu dobiti satisfakciju samo kroz suđenja koja su dosta skupa, dugo traju, a sva naša tužilaštva i svi naši sudovi imaju vrlo ograničene kapacitete. Jedno suđenje pred Haaškim tribunalom traje najmanje tri godine i košta oko 16 miliona dolara. Ali opet nećemo dobiti jedan zapis o tome šta se stvarno desilo i zato nam treba kredibilno, zvanično tijelo koje moći utvrditi činjenice o tome šta se desilo na ovim prostorima gdje bi REKOM zvao tužioca da ispriča svoju priču i na taj način prenese nam obrazac činjenja zločina na određenom prostoru, u određenom vremenu. Druga bitna stvar jeste što bi to bilo prvi put nakon oružanih sukoba da priče žrtava čuju ljudi iz drugih država sa prostora bivše SFRJ, ali i drugih naroda i time bi vjerojatno stvorili empatiju prema ljudima koje možda dotad nismo smatrali žrtvama. Ja mislim, s aspekta žrtve, da je to vrlo značajan mehanizam jer ako uzmete zvanična suđenja, tamo su svjedoci u vrlo neprijatnoj situaciji jer se moraju fokusirati na konkretan zločin i često su prekidani tako da na osnovi toga ne možemo steći jasnu sliku o tome šta se desilo. Mislim da je Inicijativa za osnivanje REKOM dobra inicijativa koja predstavlja naš izlaz iz prošlosti i stvara pretpostavke za uspostavljanje mira i sigurnosti i povjerenja u cijeloj regiji. Uglavnom na prostoru bivše SFRJ nemamo dovoljno znanja o vansudskim mehanizmima, a nemamo dovoljno ni povjerenja prema onima koji su bili formirani, jer su to uglavnom bili vansudski mehanizmi koji su došli odozgo. I uglavnom žrtve nisu pitane ni o kakvim potrebama i njihovim očekivanjima. E zato ova inicijativa upravo jeste naš odgovor odozdo prema gore, jer smo prije pet godina otpočeli sa procesom konsultacija gdje smo skupili za istim stolom ljude različitih nacija, vjeroispovijesti, ali i različitih iskustava i diskutovali kako doći do najboljih rješenja prihvatljivih za sve, gdje je svatko od učesnika prihvatatan onakav kakav jeste. Do sada je održano više od 100 skupova različitog nivoa i značaja, lokalnih, nacionalnih, regionalnih pa i sedam foruma kroz koji je prošlo gotovo 6.000 ljudi. I ovo što vi imate pred sobom kao nacrt statuta budućeg REKOM-

a je rezultat konsultacija i mišljenja koja smo prikupili prilikom takvih skupova. Vi ste maloprije meni postavili pitanje da li je REKOM nacionalno ili regionalno tijelo? REKOM, prema statutu koji je vama dan, je i regionalno i nacionalno tijelo zato što na nivou regije ima jedinstvenu kancelariju, odnosno sekretarijat, čije bi sjedište trebalo biti u Sarajevu, ali ima i nacionalne kancelarije, tako da je vrlo teško reći da li je regionalno ili nacionalno tijelo. Međutim, mislim da ono spada i u jedno i u drugo. Kad razmišljamo o pristranosti, treba imati u vidu činjenicu da jednoetničke komisije koje bi se bavile multietničkom stvarnošću najvjerojatnije nikad ne bi bile kredibilne jer nikad ne bi bile prihvaćene od drugih etničkih grupa, a šta to u stvari znači? Ostavljamo ponovo nerazjašnjenu situaciju iz prošlosti koja bi mogla biti zloupotrebljena u bliskoj budućnosti što bi radilo probleme; stvaramo preduslove za uspostavljanje povjerenja na ovim prostorima, mogli bi ponovo stvoriti probleme nerazumijevanja, netolerancije, a možda i novih sukoba. Ja ću, s obzirom da vidim da ima dosta pitanja, svoje izlaganje skratiti i zaključiti ću. Mislim da efikasnost regionalne komisije zavisi prije svega od kreativnosti i predanosti komesara, odnosno ljudi koji će biti izabrani u komisiju, zatim od podrške vlada, ali i kapaciteta organizacija civilnog društva koje su uključene u Koaliciju za uspostavljanje REKOM. Utvrđivanje činjenica o počinjenim ratnim zločinima, tačnog broja stradalih i nestalih kao i personalizacija žrtava je važan preduslov za suočavanje s prošlošću kojim se onemogućuje poricanje zločina i manipulaciju žrtvama. Na kraju, koristim priliku da vas sve pozovem da se uključite u Koaliciju za podršku REKOM, zato što time dobivate priliku da na ovakvim i sličnim skupovima iznosite svoja mišljenja, prijedloge i sugestije kako bi komisija trebala da izgleda, čime bi se trebala baviti, ali i stvaramo jedan front koji bi mogao naći izlaz iz prošlosti koji je pun bola, krvi, stradanja, masovnih grobnica, a iz moje srebreničke perspektive i stradanja mene i moje porodice rad u koaliciji je prije svega prioritet jer ove generacije moraju riješiti probleme iz prošlosti i time stvoriti preduslove za bolji i sigurniji život. Jedan filozof je rekao - „Oni koji se ne sjećaju svoje prošlosti osuđeni su da je ponavljaju.“ Ja ne bih volio da mi ponovno doživimo strašna iskustva rata i zato vas pozivam da sve učinimo da ovo što smo mi doživjeli i preživjeli ne dožive i ne prežive naša djeca. Dame i gospodo, ja sam za početak imao toliko. Hvala vam za pažnju i spreman sam da odgovorim na pitanja ukoliko ih bude bilo.

Vesna Teršelić: Hvala Amire. Jedno je pitanje već stiglo u vezi članka 10. Nacrt statuta koji imate pred sobom predviđa osnivanje komisije koja je regionalna, koju bi osnovali Sabor i drugi parlamenti, ili pak vlade, ili pak predsjednici Hrvatske i drugih postjugoslavenskih država. Riječ je o pravnoj osobi, koja bi se osnovala međunarodnim ugovorom i nacrt statuta koji imate ovdje pred vašim kritičkim sudom je otvoren za vaše primjedbe jer će se vaše primjedbe i snimiti i transkribirati i predat radnoj skupini koja je ovaj prijedlog i pripremila. A u njoj je bilo pet osoba, iz Hrvatske Vjeran Pavlaković, povjesničar, iz Crne Gore Tea Prelević-Gorjanc, pravnica, s Kosova Teki Bokshi, odvjetnik, Nenad Dimitrijević, politolog iz Srbije, iz Bosne i Hercegovine Midhat Izmirlija, pravnik iz Sarajeva. Ta je radna skupina napravila i prvi nacrt koji je dovršen krajem svibnja, pa je onda tekst koji imamo pred sobom s obrazloženjima sad već korigiran, dakle drugi nacrt. U tijeku je rasprava o drugom nacrtu kako bi se prikupilo dodatne primjedbe, kako na sam tekst, tako i na obrazloženja i kako bi se polako primakli prema statutu i taj bi statut onda predstavljao međunarodni ugovor koji bi države ratificirale. To je pravni put. Riječ je o sedam postjugoslavenskih država: Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj, Kosovu, Srbiji, Sloveniji, Makedoniji. U svim tim zemljama je već u tijeku zagovaranje inicijative. Ova naša današnja rasprava je dio opširnih rasprava u samoj koaliciji. Ima više od 950 organizacija i pojedinaca, a Amir Kulagić vam je rekao da je u procesu konsultacija sudjelovalo već 6.000 ljudi. Drago mi je što ste tu i vi tako da bi u strukturi same rasprave o statutu predložila da prvo pričamo o strukturi, pa onda o ciljevima, pa onda o ovlastima i odnosu sa pravosuđem, jer nam se već pokazalo u raspravi da

je to jedan dobar tijek rasprave. Ali prije nego što krenemo na strukturu ja vas molim sad za opća pitanja, generalne dvojbe. Samo pitanje koje ste otvorili oko obveze suradnje s komisijom, mislim da se tu dosta jasno kaže člankom 10., stav 2. „Nadležni organi će blagovremeno osigurati pristup podacima osim ako bi time bili prekršeni zakonski propisi države ugovornice o tajnosti podataka ili ako bi bilo ugroženo provođenje kaznenog postupka.“ Dakle, imate to već dosta jasno opredijeljeno. Prvo, predlažem da kažete općenite komentare i o samoj inicijativi, o samom prijedlogu osnivanja regionalne komisije, pa izvolite. Ljiljana izvoli.

Ljiljana Canjuga: S obzirom da je Vesna Teršelič rekla da se daju generalne primjedbe, onda ću ja samo reći generalno što je trenutno u žiži primjedbi. Mi se nismo maknuli od prošlogodišnje Jezerčice na ovamo, baš u velikim koracima naprijed, već smo išli i malo odostraga. Naime, u šestom mjesecu nositelji inicijative tiskali su određen promo materijale i izašli su u medij. Vezano za izlazak u medij, rečeno je da je u žiži REKOM žrtva ratnih zločina. U dokumentu koji imamo ispred sebe, u nacrtu, vidimo u članku 1., u definiciji, da nemamo kategoriju činjenica o žrtvama ratnih zločina, već imamo činjenice o ratnim zločinima. Znači, u tiskanom materijalu koji imamo ispred sebe, koji je preuzet u šestom mjesecu kaže činjenice o žrtvama ratnih zločina, pa se pitamo gdje se u međuvremenu izgubila? Članci nacrtu su u sukobu sa obrazloženjem, dopustite mi samo da vam skrenem pažnju na značenje pojmova. Kada se govori o značenju izraza, kaže se „osoba je izabrana,“ a u obrazloženju „osoba je imenovana.“ To nije jednako. A sad ću još nešto reći vezano za ozbiljnu političku konotaciju koja je primijećena u značenju pojmova. Kada se govori o Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, to vam je inače stranica 6., s lijeve strane, onda se nabraja da je ona država koju su činile šest republika i dvije autonomne pokrajine i tako dalje, kojoj početak datira od '43. Ali ono što ja želim reći je interesantna rečenica. Kaže: „U međuvremenu promijenivši naziv nekoliko puta, a *defacto* se raspala '91. godine u oružanim sukobima u Sloveniji i Hrvatskoj iz kojih su uslijedili, pošto su ove republike proglasile neovisnost 25. lipnja '91.“ Kao prvo, to je netočan povijesni podatak, a kao drugo, to je politički izuzetno štetan podatak da se nalazi u dokumentu, koji bi trebao vratiti povjerenje u nositelja inicijative, a zatim povjerenje u podatke o činjenicama koje će sadržati komisija. Ako je već u samoj definiciji pravnih sljednosti napravljena takva greška, onda je upitno da li uopće možemo dalje diskutirati, ići članak po članak. Isto tako, primijetili smo da se razdoblje djelovanja komisije podignuo sa tri godine na četiri godine, znači tri godine aktivnog djelovanja komisije, šest mjeseci priprema, šest mjeseci na završni izvještaj, dok je prije bilo dvije godine djelovanja, pa onda šest mjeseci priprema, šest mjeseci završni, a nismo dobili obrazloženje zbog čega je odlučeno da dođe do pomicanja toga. I ono osnovno što mi još nitko nije uspio odgovoriti na pitanje. Komisiju osnivaju parlamenti. Na neki način ona je institucija države. Samim time, da li to znači da će ona krenuti u svojim istražnim postupcima od početka ili će krenuti od korištenja podataka koji već postoje u institucijama države, pa tamo gdje su neshvatnja napraviti će reviziju, verifikaciju, odnosno kategoriju uvida u to gdje su neslaganja i gdje su osnovne i ključne razlike. Za početak dovoljno.

Vesna Teršelič: Hvala Ljiljana. Ja i druge ohrabrujem da kad govore, kao i Ljiljana Canjuga, da navedu stranicu da možemo pratiti argumentaciju i da isto tako kad imaju drugu formulaciju, tu odmah i predlože, pa da si napravite bilješke za drugu formulaciju da ona odmah može ući u tekst. Samo bih na pitanje- kako bi REKOM radio, rekla da bi polazio od već prikupljenih podataka od strane znanstvenih institucija ili vladinih institucija, kao što je to Uprava za zatočene i nestale koja se bavi traganjem za nestalima, u Hrvatskoj je to uprava, u Bosni i Hercegovini su to različite komisije. To je jako važno jer ako bi krenuo od nule, nikako ne bi bile dovoljne ni tri, ni četiri godine nego, bojim se, da bi to trajalo više od deset

godina, a prijedlog kakav je sada je da i komisija radi tri godine. Naravno da je za utvrđivanje činjenica potrebno dugo vrijeme, posebno kad je riječ o vrlo složenim ratnim sukobima. Ali mislim da ni pozornost javnosti ne bi trajala petnaest godina. Dakle, vodeći se dužinom rada sličnih komisija koje su funkcionirale u više zemalja širom svijeta, prijedlog naše radne skupine, koji je već testiran u našim raspravama, je za sada tri godine mada je bilo i prijedloga za četiri godine, a više od toga i nema iskustava u svijetu jer je rad jedne takve komisije skup. To je veliki mehanizam koji bi vjerojatno imao više stotina zaposlenih, a znate da su sredstva, kako u Hrvatskoj, tako i u drugim postjugoslavenskim zemljama ograničena. Isto tako bih htjela podsjetiti da postoje pravomoćne sudske presude i da bi regionalna komisija i njih koristila u svom radu. Dalje.

Željko Špelić: Ovdje govorim samo u svoje ime jer udruga nije ovdje, nismo razgovarali o tome. Htio bih iznijeti nekoliko svojih stavova i primjedbi na ovaj prijedlog statuta. Sudjelujem već od ranije u inicijativi. Kako je gospođa Canjuga spomenula, još u Jezerčici smo ukazali na neke stvari koje se nisu pomakle od onda nikamo. U ovom prijedlogu statuta plan je da statut bude međunarodni ugovor. Međunarodni ugovori su po pravnoj snazi iznad zakona države potpisnice. Dakle, stvaramo jedno nadržavno tijelo. Nadržavno tijelo koje, kako je rekla gospođa Canjuga, ne bavi se žrtvom nego zločinima. U obrazloženjima izreka i odredbi statuta navodi se uglavnom načela osnivanja Haaškog tribunala. Zatim imamo dalje obavezna suradnja. Znači, ovo je pravni akt koji je iznad zakona Republike Hrvatske ili bilo koje druge države koja ga potpiše. I nema razloga niti prava ijedna država uskratiti bilo koji dokument ili zahtjev po ovom statutu. Mislim da tako stvari stoje. Mislim da se u tom dijelu komisija previše ovlasti uzela. Dalje imamo Ovlaštenja komisije, ono što smo osporili, što je postavio pitanje Marošević. Kaže u članku 15.: „Komisija uzima izjave o ratnim zločinima i teškim kršenjima ljudskih prava iz njene nadležnosti, od žrtava, svjedoka, počinitelja i drugih osoba za koje smatra da mogu imati saznanja o relevantnim činjenicama.“ Onda u članku 6., u točki 6. kaže: „Komisija poziva svjedoke po pravilima o pozivanju svjedoka propisanim zakonom o kaznenom postupku države ugovornice.“ Dakle, primjenjuje se sve one sankcije i mjere koje može odrediti samo sud. Tu je i privođenje i kaznena odgovornost za neodaziv. „Komisija poziva svjedoke po pravilima o pozivanju svjedoka propisanim zakonom o kaznenom postupku države ugovornice.“

Vesna Teršelić: Samo poziva, ali su slobodni da se odazovu ili ne.

Željko Špelić: Poziva ih. Po zakonu Republike Hrvatske. I ja sam dobio poziv od suda na kojem piše da ako se ne odazovem, da ću biti kažnjen ili prisilno priveden. Tako izgleda tiskanica poziva na sud. „Na zahtjev komisije nadležni sud u hitno postupku odlučuje o primjeni mjera osiguranja prisustva svjedoka.“ Dakle, piše da će sud osigurati prisustvo svjedoka, a to je mogućnost privođenja i sankcioniranja. Uključujući određivanje procesnih kazni zbog neodazivanja na poziv komisije u skladu sa zakonom o kaznenom postupku države u kojoj se pozivanje obavlja. To je neprihvatljivo. Dakle, niko ne može uskratiti komisiji prikupljanje dokumenata. „U slučaju da osoba ili državni organ odbiju dostaviti dokumentaciju“, članak 16., „odbija dostaviti dokumentaciju komisiji, pozivajući se na zakonsku dužnost čuvanja tajnosti podataka, primjenjuje se odredba članka 10. stavka 2. i 3.“ Znači, ipak će komisija promijeniti zahtjev ili pronaći podatak iz drugog izvora. Znači, nema zaštite privatnosti. Zatim, jedna vrlo važna stvar kod kriterija za izbor članova i članica komisije. Traži se da oni budu „državljeni države ugovornice, da budu osobe visokih moralnih kvaliteta, od integriteta i ugleda, posvećena tolerantnom dijalogu i konstruktivnom rješavanju sporova, koja može uživati povjerenje u svim državama ugovornicama i osoba da je psihofizički sposobna za efikasno i kontinuirano obavljanje dužnosti članova i članica.“ E sad

vas pitam, koje je to tijelo koje utvrditi nečiji integritet, moralni ugled i sve ostalo? A ti ljudi trebaju utvrđivati činjenice ratnih zločina po normama suda. Nije propisana struka. Ko će to raditi? Koga će to države izabrati? Ako izabire parlament i predsjednik vlade, to su po pravilu političke osobe i tijela. Neprihvatljivo rješenje.

Vesna Teršelič: Samo vas molim da prolazite kroz sve članke jer ljudi neće moći pratiti.

Željko Špelić: Članak 22. na stranici 39. Evo i pročitat ću.

Vesna Teršelič: To je to. Nećemo moći sve pratiti, samo da pratimo korak po korak.

Željko Špelić: Cilj mi je ukazati na obim, na veličinu i mogućnosti komisije, koja se poziva na ovlasti i načine ustrojavanja i funkcioniranja Međunarodnog suda za ratne zločine u Haagu. Znači, tu se onda povlači paralela. Je li to isto tijelo? Znam da ćete reći da nije. Odrađuje sve, osim što ne izriče kaznu, ali sve drugo odrađuje kao sud. Ali ne izriče kaznu. Ali onda će u svojim prijedlozima na kraju državama članicama predložiti materijale kao dokaz u postupku protiv osoba za koje su prikupljeni podaci. Dakle, govorim vam o svom osobnom stavu. Ja sam očekivao da će u preambuli prijedloga statuta stajati definicije žrtve, definicija uzroka rata, uzroka nastanka teških kršenja ljudskih prava. Dakle, da će biti utvrđeno tko je odgovoran za šta. I onda možemo krenut dalje u priču. Osobno sam protiv osnivanja ovakve komisije jer smatram da nije u interesu ne samo Republike Hrvatske nego niti jedne druge države. Mi u Republici Hrvatskoj imamo niz institucija i tijela koja se bave prikupljanjem činjenica iz povijesti, između ostalih je tu i Memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. Podatke o nestalima sakuplja i Crveni križ. Pukovnik Grujić iz Uprave za zatočene i nestale Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti sakuplja podatke. Znači, podaci se polako objedinjavaju u Memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata koji izdaje publikacije, tiskane knjige o činjenicama iz Domovinskog rata, a sudovi u Republici Hrvatskoj procesuiraju počinitelje ratnih zločina. I Hrvate i Srbe. Znači, Hrvatska je osudila i svoje generale i vojnike. Osim toga, predsjednik Republike je otišao u Ahmiće, poklonio se žrtvama i ispričao. U Varivodama je otkrio spomenik žrtvama. Dakle, nije to isto kao u susjednoj Srbiji gdje logoraši iz Stajićeva ne mogu zapaliti svijeće na mjestu gdje su stradali oni i njihovi supatnici jer im država ne dopušta ulaz. Ne može im jamčiti sigurnost. Dakle, ne možemo u isti kontekst stavljati sve republike, ne možemo staviti u isti kontekst Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu, Srbiju, Kosovo i Makedoniju. A bitno je zajedničko polazište da bi osnovale zajedničku komisiju, sa istim ciljem. Drugo, nemoguće je očekivati ispunjenje svrhe komisije ako mi ulazimo u to sa figom u džepu. S obzirom da nismo u istoj situaciji, sumnjam da možemo pronaći zajednički jezik. Jer da smo našli zajednički jezik, ne bi se raspala Jugoslavija, ne bi bilo tako žestokog sukoba. Dakle, bilo je još raspada država u Europi '90-tih. Raspao se Sovjetski Savez bez sukoba, Čehoslovačka isto tako. Čak je bilo i spajanja. Njemačka se spojila bez sukoba. Samo je kod nas bio rat. Zadaća ne samo ove inicijative već i svih ostalih je utvrditi uzroke teških stradanja, da se ne ponove našoj djeci u budućnosti. Zatim po definiciji žrtve iz ovog prijedloga statuta: žrtva su svi koji su stradali. Sam pojam rata i događaja rata je strašna stvar. Znači, nema ljudskih prava u ratu. Samim tim bez da vam itko potpiše da vam uskrati ljudsko pravo, znači slobodu kretanja, ne možete se slobodno kretati jer se puca, padaju mine, ne možete ispunjavati svoje životne potrebe i sve ostalo. Već je to zločin. Svi koji su u tom sudjelovali već su žrtve. Isto tako ne možemo izjednačiti žrtvu hrvatskog branitelja koji je tu poginuo u Pakracu i žrtvu dobrovoljca iz Pančeva koji je poginuo isto tako u ratu na pakračkom bojištu. Njihove majke jednako boli taj nedostatak, izgubile su sina, tu ja iskreno suosjećam s njima, bez imalo suzdržavanja. Ali ne možemo ih staviti u isti kontekst žrtve u

radu komisije i u ovom poslu. Evo toliko. U daljnjoj raspravi možda se još javim za riječ. Hvala.

Vesna Teršelič: Hvala.

Mirjana Cahun: Htjela bih vam pročitati Zaključak Koordinacija udruga proisteklih iz Domovinskog rata gradova Pakraca i Lipika: „Povodom Inicijative za osnivanje Regionalne komisije za ustanovljavanje i javno iznošenje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji REKOM dana 19. listopada 2010. održana je sjednica Koordinacije udruga proisteklih iz Domovinskog rata, Pakraca i Lipika, u koju su uključene udruge roditelja, udovice poginulih hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata Pakrac i Lipik, udruga HVIDR-a Pakrac, udruga HVIDR-a Lipik, Hrvatski časnički zbor, Udruga oboljelih od PTSP-a, zatim Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata, Udruga hrvatske policije, branitelja Lipika, Udruge branitelja Lipika '91. te predstavnici Udruge specijalne policije iz Domovinskog rata Republike Hrvatske zajedno sa gradonačelnicima gospodinom Davorom Huškom i Antunom Haramijom. Utvrđeno je sljedeće. Udruge proistekle iz Domovinskog rata, dolje navedene, iz područja Pakraca i Lipika mišljenja su da je osnivanje takve inicijative sa statutom i zadaćama zadire u diobu vlasti, tj. ne može biti određeno u zadaćama povjerenstva ili komisije, bez obzira kako je zvali, da utvrđuje već poznate stvari od same činjenice agresije i poznatog agresora. Sve zadaće povjerenstva ili komisije se isprepliću sa podacima koja već posjeduju razna tijela institucije ovlaštene u Republici Hrvatskoj, a to je MUP, MORH, Komisija za zatočene i nestale Vlade Republike Hrvatske kao i niz drugih institucija koje se bave i vode evidenciju temeljem zakona. U Republici Hrvatskoj postoje institucije koje su po zakonima dužne voditi takvu evidenciju i ona je uredno evidentirana i vođena tako da se zna tko je nestao, gdje i kada te nema osnove za inicijativu niti osnivanje ovakve organizacije koja ima za cilj izjednačiti žrtvu i agresora. Termini rata i oružanih sukoba su definirani i određeni od strane Sabora Republike Hrvatske raznim odlukama i poveljama do samoga zakona koji točno određuju datum početka Domovinskog rata, kao i njegov kraj, tako da je pozivanje na žalbeno vijeće Međunarodnog kaznenog tribunala bespotrebno jer se Sabor Republike Hrvatske već u dva navrata izjasnio da definicijom Domovinskog rata kao i činjenici da smo se svi dužni držati odredbe deklaracije o Domovinskom ratu. Ovakvo nepovjerenje u institucije suvremene Republike Hrvatske bilo je od strane srbočetničkih formacija Jugoslavenske narodne armije 1990. godine tako da vas molimo da prije početka rasprave jasno izjasnite i odredite na naše pitanje. Koji je stav inicijative, inicijatora po pitanju tko je izvršio agresiju na Republiku Hrvatsku jer s obzirom na dostavljene materijale i predloženi statut ne možemo utvrditi tko je za vas agresor, a tko žrtva u činjenju ratnih zločina i teških povreda ljudskih prava konkretno u Republici Hrvatskoj?“ Hvala.

Vesna Teršelič: Hvala vam na vašim mišljenjima. Pa već sam odgovarala na to pitanje. Dakle, u svakom oružanom sukobu na području Hrvatske vrlo je jasno tko je napadao i rekla sam da je po Vukovaru tukla Jugoslavenska narodna armija, u Hrvatskoj se vodio obrambeni rat, ali je imao i elemente građanskog rata. To je moje mišljenje, ali ja nemam nikakvih dvojbi o agresiji. Ako ćete tražiti agresiju u samom nacrtu statuta, onda je tu nećete naći. Ona je pravno definirana prije nekoliko mjeseci. Čisto zbog pravne situacije kakva je bila od 1991. do 1995. nećete imati pravni mehanizam koji sad postoji i upotrijebljen na situaciju od 1991. do 1995. jer se tu primjenjuju zakoni i cijeli pravni instrumentarij koji je u relevantnom razdoblju postojao. Dakle, da je bilo agresije, bilo je, i ne vidim da bi to smjelo biti prijeporno, ali mislim da bi bilo dobro imati jednu pauzu i malo izaći na sunce, 15 minuta, kad se vratimo raspravljati, onda bi bilo dobro krenuti sustavno kroz statut da vidimo dio po

dio i da stvorimo priliku za sve one koji hoće predložiti sasvim konkretne izmjene, dopune i u vezi teksta samog nacрта statuta i komentirat obrazloženja da imaju tu priliku i da je mogu realizirati. Čini mi se da vidim klimanja glava. Dakle, imamo pauzu do 12:05 minuta.

Vesna Teršelić: Evo nas opet. Ja bih predložila da sad polako prolazimo kroz statut i slušamo komentare i prijedloge. Prvo bih krenula od strukture jer je ona bitna za razumijevanje kako bi se osnovala komisija. To je članak 21. „Izbor članova i članica komisije.“ Kad bi parlamenti i vlade osnovali REKOM, onda bi prema prijedlogu radne grupe komisiju činilo 20 članova i članica, pri čemu bi iz Bosne i Hercegovine bilo pet članova, Hrvatske, Kosova i Srbije po tri, a Crne Gore, Makedonije i Slovenije po dva. Riječ je o tome da bez obzira na to što točan broj ljudskih gubitaka u svim državama još nije službeno utvrđen, mi 22. listopada 2010. nemamo konačni poimenični popis ubijenih u ratu, nemamo popis civilnih žrtava, nemamo čak ni popis sve ubijene djece od '91. do '95. U Hrvatskoj se još traga za više od 1.900 nestalih i od 703 ratna zločina prijavljena Državnom odvjetništvu više od 400 se još uvijek se vodi u predistražnoj fazi postupka. I taj ogromni posao koji je užasno bitan za smanjivanje tereta prošlosti koji leži na svima nama, u prvom redu direktno na stradalnicima, još nije obavljen. Zbog toga postoji ova inicijativa. Ovaj prijedlog radne skupine da komisiju čini pet članova i članica iz Bosne i Hercegovine, po tri iz Hrvatske, Kosova i Srbije, po dva iz Makedonije, Crne Gore i Slovenije, što je neuobičajeno inače u međunarodnim institucijama, a počiva na tome da je Bosna i Hercegovina pretrpjela najjače razaranja i najviše ljudskih gubitaka. Zato se predlaže da se u toj državi bira najveći broj članova komisije. Isto tako je radna skupina vodila računa i o tome da su u Bosni radile dvije istražne komisije, Komisija Republike Srpske za Srebrenicu i Komisija za Sarajevo, i da se i sada službeno govori o potrebi osnivanja komisije za Bosnu i Hercegovinu jer je u tijeku proces izrade strategije za tranzicijsku pravdu Bosne i Hercegovine koji je komplementaran našem procesu Inicijative za REKOM. A Hrvatska, Kosovo i Srbija bi birale po tri člana komisije, u Hrvatskoj i na Kosovu se rat i odvijao, a iz Srbije se vodio, s time da su lokacije logora u Srbiji, već spomenut Stajićevo, Sremska Mitrovica i druge. A Crna Gora, Slovenija i Makedonija bi birale po dva člana imajući u vidu intenzitet ratova kao i činjenicu da Slovenija i Makedonija nisu bile uključene ratove u Bosni i Hercegovini, a Crna Gora nije mogla doprinijeti tim ratovima u istoj mjeri kao Srbija i Hrvatska. Što se tiče samog načina i kriterija izbora, svih 20 članova i članica bi bili državljani iz postjugoslavenskih zemalja. To bi trebale biti osobe visokih moralnih kvaliteta, da ne čitam sve iz članka 22. Što je još bitno, država ugovornica pri izboru članova i članica komisije bi vodila računa da ne budu sve muškarci ili sve žene. Dakle, da barem jedna osoba bude drugog spola. Isto tako bi bilo bitno osigurati etnički reprezentativan sastav komisije i ukoliko je moguće voditi računa da to nisu samo pripadnici i pripadnice najbrojnije zajednice, nego i ako je moguće netko iz manjinske etničke zajednice. Imate niz isključujućih kriterija u članku 22., u stavu 4. To ne bi mogla biti osoba koja je obavljala političku funkciju u posljednje dvije godine, koja jest bila profesionalni pripadnik vojnih, policijskih i obavještajnih sigurnosnih struktura ili za koju postoji ozbiljna sumnja da je odgovorna za kršenje ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava. S time da sam ja bila u radnoj grupi koja je o tome već raspravljala na forumu u Zagrebu i već se otvorilo pitanje da ti kriteriji ne bi trebali biti isključujući. Dakle, ne da član i članica ne može biti osoba zbog određenih karakteristika, nego da selekcijski odbor treba uzeti u obzir i pitanje jesu li osobe bile na političkim funkcijama i trebaju i o tome voditi računa, ali ne bi trebalo to razmatrati kao isključujuće kriterije. I Veljko Vičević koji je danas tu s nama je o tome govorio, ja vjerujem da će se oglasiti i ovdje u Pakracu. Što se tiče samog postupka kandidiranja, on bi bio javan, oglasio bi se preko javnih medija i komesare mogu predlagat udruge građana, obrazovne institucije, znanstvene institucije, vjerske zajednice, sindikati, ili pak 30 građana, i selekcijski odbor, u svakoj zemlji, sastavi listu predloženih kandidata koji

moraju ispunjavati kriterije koji važe za izbor članova i članica komisije, s time da članovi i članice selekcijskog odbora moraju ispuniti te iste kriterije, kakvi god da će ti kriteriji biti. S time da, što se samog selekcijskog odbora tiče, tri člana biraju sami članovi i članice Koalicije za REKOM. U Hrvatskoj sada ima već više od 100 organizacija i pojedinca koji su u koaliciji, u cijeloj regiji više od 950. Prvih šest članova i članica selekcijskog odbora biraju se na osnovu stava 3. ovog članka i to u roku 45 dana. S time da tih prvih šest proglašava nadležnim ministar, bio to ministar pravosuđa ili neko drugi u Hrvatskoj. Selekcijski odbor ima devet članova. Selekcijski odbor onda pregledava sve pristigle kandidature. Kad pregleda sve pristigle kandidature, kad utvrdi koje kandidature su zadovoljile kriterije propisane u statutu, pa kasnije u natječaju, i kad dakle sve to provjeri, u roku od 40 dana od zatvaranja natječaja objavljuje popis kandidatkinja i istoga dana dostavlja predsjedniku, dakle predsjedniku Republike Hrvatske ili pak predsjedništvu u slučaju Bosne i Hercegovine, to je predsjedništvo. U slučaju Srbije, Makedoniju, Slovenije, Kosova, Crne Gore riječ je o isto tako predsjedniku države. Dostavlja ga predsjedniku kako bi predsjednik ili predsjedništvo izvršilo konačan izbor predložena, ako je to Hrvatska. Prije nego što predsjednici ili predsjedništvo objave svoje izbore, oni jedni druge informiraju tko je njihov predložen tim. Zbog toga da ne bi u trenutku objavljujuna članova i članica bilo situacija u kojima bi iznenadno čuli da, primjerice, netko tko je predložen iz Crne Gore nije prihvatljiv za Hrvatsku ili pak netko tko je predložen iz Hrvatske nije prihvatljiv za Srbiju, predsjednici bi imali vremena o tome razgovarati i ukoliko su utemeljene primjedbe, eventualno razmotriti izbor nekog drugog s liste nominiranih kandidata koju je dovršio selekcijski odbor. Kad se predsjednici dogovore, onda se javnosti istovremeno objavljuje cijela lista članova i članica i može se sazvati konstitutivnu sjednicu koju saziva najstariji član komisije, i to u roku od 15 dana od izbora i najstariji član komisije predsjedava tom sjednicom, s time da od trenutka kad krene sjednica, na dnevni red dolazi pitanje tko će biti predsjednik komisije. U uvodnom dijelu konstitutivne sjednice članovi i članice komisije potpisuju primjerak statuta i izgovaraju sljedeću izjavu: „Zaklinjem se svojom čašću da ću funkciju člana ili članice komisije obavljati u skladu sa statutom, posvećeno, nepristrano i neovisno u nastojanju da opravdam ukazano povjerenje i doprinesem ostvarivanju ciljeva komisije.“ Odlučuje se kada postoji kvorum i propisan je minimalni mogući broj glasova, to je 14 od 20. Dakle, riječ je o dvotrećinskoj većini, s time da komisija može odlučiti da je za usvajanje proceduralne odluke dovoljno da postoji obična većina članova i članica, ali mora prije dvotrećinskom većinom odlučiti da je to proceduralna odluka. Iziskuje se vrlo visok stupanj slaganja o odluci i mislim da je ta mjera razumljiva. Što se tiče samog prestanka mandata, on može prestat podnošenjem ostavke u pisanoj formi, smrću i pravomoćnom sudskom odlukom o ograničenju ili lišavanju poslovne nesposobnosti ili pak pravomoćnom osudom na bezuvjetnu kaznu zatvora ili razrješenjem. I još imate u članku 32. - ukoliko postoji razlog komisija može odlučiti i o privremenom udaljenju od dužnosti člana i članice. To nismo imali prije u nacrtu statuta. To je novo. Ukoliko bude pokrenuta istraga u kaznenom postupku za kazneno djelo koje ugrožava kredibilitet članova i članica komisije ili pak komisije, i komisija sazna za drugu okolnost koja ozbiljno ugrožava ili može ugroziti integritet komisije. I komisija može odlučiti privremeno udaljiti člana ili članicu dok se osnovanost sumnji ne ispita. Ukoliko iz nekog razloga člana/članici komisije prestaje mandat, onda predsjednik zemlje iz koje je komesar, sa liste, koju je javnosti predstavio selekcijski odbor, imenuje drugu osobu. Eto, ja bih sad ovdje napravila malu pauzu pa da raspravljamo o člancima od 19. do 32.

Veljko Vičević: U članku 21., ovdje smo čuli i razloge gospođe Vesne Teršelič zbog čega se odredilo da Bosna i Hercegovina imala po pet članova, ostali po tri, tj. po dva člana. Tu, po meni, postaje upitno - parni broj, to je 20, svugdje je praksa da idemo na neparni broj i s ovime nismo to zadovoljili, mada je to poslije povezano sa člankom 33. Ja još uvijek mislim

da komisija ima svoju svrhu, ali kad dođemo do drugog dijela statuta, onda ću i reći zašto mislim da ima svrhu i dat ću to obrazloženje. Moj prijedlog bi bio, to sam ja nazvao bubom u uhu, da oni koji ističu prijedloge, razmisle i o mogućnosti kad se vrši tako sveobuhvatan posao kandidiranja, isticanja i biranja članova komisije, zašto se ne ide sa idejom da se automatizmom bira i zamjenik člana. To znači ne bi se isticalo 20, nego 40 ljudi i samim tim ćemo zadovoljiti problem sa kvorumom rada komisije. A obim posla je takav da će svi oni itekako imati svog posla, pogotovo što je predviđeno da će se ustrojavati i uredi u državama ugovornicama. Znači, od viška glava ne bi boljela, ali ja vjerujem da smo tada riješili ovaj problem, pa ću članak 21. odmah povezati sa člankom 30. kojim reguliramo kvorum i odlučivanje u komisiji. Ono što je ovdje predloženo, ja sam o tome već govorio na drugim mjestima, treba redefinirati jer nije precizno rečeno. Znači, u stavu 1. kažemo da je kvorum za rad komisije 14 članova tj. jedna trećina od 20. To nam je, čuli smo iz obrazloženja, potrebno da se što većom većinom donose odluke. No, u stavku 2. je neprecizno rečeno, kaže: „Komisija nastoji da sve odluke donosi jednoglasno, a kada je konsenzus nemoguće postići, odlučuje većinom od 14 članova/članica.“ Neprecizna formulacija. Šta je većina od četrnaest? Koja je to većina? Rekli smo da treba dvotrećinska, to smo rekli u stavku 1., a u stavku 2. navodimo da odlučujemo jednoglasno, odnosno konsenzusom, većinom od 14. Nismo rekli da mora biti 14 za, i to je jedna nepreciznost koja se može tumačiti ovako i onako. Znači, treba redefinirati, po meni, taj član. Za ovo se slažem. Ali to bih ja uredio poslovnikom o radu. Kako će oni formalne odluke donositi, oni moraju regulirati način svoga rada, statut sigurno kao stariji oblik organiziranja, tj. uređivanja odnosa, neće ulaziti u te nijanse. To je stavak 3., da običnom većinom neke stvari se mogu doneti. Da li će oni kupiti tri aparata za umnožavanje ili dva, to je stvarno irelevantno u završnom izvješću. To su tehničke stvari oko kojih se slažem. Članak 22. Ja sam inicijator prijedloga da taj članak kompletno treba redefinirati. Dobro sam ga provario i što više razmišljam o njemu, javlja se u meni osnovni problem. U istom članku statuta, koji je osnovni akt, moja priroda se protivi da u jednom članku govorimo afirmativno i neafirmativno, da se tako izrazim. Pa tako prve tri točke ovog članka nam govore tko može biti član komisije i navode se određeni kriteriji. A u četvrtom članu pod stavkama a), b) i c) govori se tko ne bi trebao biti član komisije, odnosno tko ne može biti član, a sve je to pod člankom 22. Moj prijedlog za razmišljanje je da već ako želimo ostati na isključujućim kriterijima, dakle da nekome onemogućimo uopće da se i kandidira i predloži za člana takvog jednog tijela, da onda formiramo novi članak i da ti neafirmativni kriteriji budu jasno izraženi i obrazloženi u članku recimo 22. a. A ne da su ovako zajedno. Dalje, sad da objasnim. Jasno je koja je predlagaču bila pobuda za stavak 2., „država ugovornica bira najmanje jednu ženu.“ Mislim da taj stavak treba pojednostaviti, treba jednostavno naglasiti da se poštuje rodna zastupljenost. Time smo sve rekli. Ovako isključivost jedna žena ili jedan muškarac, obavezno obvezujući nalog, mislim da to nema mjesta u ovakvo tekstu statuta. Da će član biti državljanin, to je jasno. Ovaj stavak 4., on je eliminirajući. Ja sam izrazio veliku skepsu prema ovom svemu što tu piše i sad ću ovaj cijenjani skup vrlo kratko informirati o čemu se tu radi. Počet ću sa točkom b). Jedan od mojih identiteta je, kao i mnogih ovdje prisutnih, da sam branitelj države Hrvatske. I sam tim bio sam pripadnik vojnih snaga Republike Hrvatske. Ovdje je eliminirajući kriterij. Čak me ni to toliko ne smeta, ali imate obrazloženje stava 4., pod b): „ Osobe iz ovih struktura bile su nositelji sukoba i najčešći organizatori i počinitelji zločina i teških kršenja ljudskih prava. Također priroda ovih poslova podrazumijeva nekritičku lojalnost političkim strukturama i nacionalnim elitama što ne osigurava da će u okviru komisije postupati neovisno i nepristrano.“ Moj prijedlog je i ovom skupu da razmisli i smatram da sve ove tri točke, stava 4. treba izbaciti van, a ova obrazloženja pogotovo. Stvarno se ne osjećam kao ratni zločinac niti kao nositelj organizacije takvih stvari, kao ni većina branitelja i veterana Republike Hrvatske. Diskriminirajuće je prema dijelu hrvatske populacije, a to je nas preko 500.000, tu treba ubrojati naše obitelji, dakle bliže, tu smo već

maltene došli na polovinu hrvatskog življa. A ako uključimo i poznanike, evo sad ste vi mene tu upoznali, i mi nešto radimo, i sad ću pročitati zadnji dio rečenice iz podstavka c), koji glasi: „... ili da je blisko povezana s osobom osuđenom, optuženom ili pod istragom za takva djela.“ Dakle, ako u statutu stoji otvorena i činjenična sumnja da sam ja bio organizator ili izvršitelj prljavih radnji za vrijeme Domovinskog rata, onda svi koji me poznaju i koji surađuju sa mnom su upitni da uopće mogu biti istaknuti za člana komisije. Ako se istaknu, ovo je dovoljno eliminirajuće. Mislim, dakle, dvije su stvari: prvo, da se ovo po meni mora razdvojiti, afirmativno i negativno se nikad ne stavlja u isti koš jer to je antiprotivno i suprotno. Trebalo bi razdvojiti u dva članka. Ovo sve govorim ne zato što mislim da će Hrvatska predložiti bilo koga iz ovog miljea, nego mislim da je neprihvatljivo da dokument koji ima jedan humani cilj, da uopće sadrži takve elemente. I ovo ostalo je više forma, način donošenja odluke, i realizacija i poštivanje kriterija. Vrlo kratko ću reći. Članak 22., dosta sam dugo uključen, a poglavito se bavim statutom od prvog nacrt, on u ovoj novoj verziji ima samo kozmetičke preinake. Nije sadržajno doživio nikakve preinake, a učestvujući na inim raspravama, mislim da je ekspertna skupina, realno saslušala sve rasprave koje su vođene o prethodnom prijedlogu itekako mogla iznaći kvalitetnija rješenja. Zato mislim da trebamo biti izuzetno oprezni kvalifikacijama u člancima, a poglavito kvalifikacijama u obrazloženjima. Hvala lijepo.

Ljiljana Canjuga: Ja bih se vratila na sastav komisije i načelni pristup vezano za kriterije kako se dolazi do broja članova REKOM. To je članak 21. gdje govori da Bosna i Hercegovina bira pet članova, a Hrvatska, Kosovo i Srbija po tri, Crna Gora, Makedonija i Slovenija po dva člana. Iako se u obrazloženju govori o tome da su kriteriji dvostruki, naime da ovisi o intenzitetu oružanog sukoba i potrebi državljana da budu u ravnomjernoj mjeri zastupljeni u članstvu, ja bih rekla da se radi o tri kriterija. Naime, da je tu predsjednik države, znači jedan član, zatim da se uvodi intenzitet oružanih sukoba kao vrlo upitan kriterij i na kraju, ravnomjerna zastupljenost kao odnos povjerenja u način izbora članova i sastava komisije. I sad bih ovdje rekla nešto. U Bosni i Hercegovini imamo tri konstitutivna naroda, oni biraju pet članova. Bojim se da taj broj neće udovoljiti toj nacionalnoj strukturi, odnosno ravnopravnosti naroda koja postoji u Bosni i Hercegovini i da je tu najupitniji sastav. S druge strane, upitno mi je zbog čega Crna Gora ima dva člana ako je Crna Gora bila aktivni sudionik agresije, zajedno sa Srbijom, na ovim prostorima, nije u redu da je se amnestira zajedno s Makedonijom i Slovenijom da daje samo po dva člana. To mi je načelno izuzetno upitno kao što mi je upitno vezano uz intenzitet. Naime, već kada govorimo o sjedištu komisije, rekli smo da je Sarajevo glavni grad i da je intenzitet sukoba bio najveći u Sarajevu. Ako ćemo govoriti o intenzitetu sukoba, onda ne poznajem, osim Vukovara, grad gdje je bio jači intenzitet sukoba, kao ni Srebrenice koja kao apostrofirana kao područje gdje je izvršen genocid. Prema tome, intenzitet sukoba sam po sebi kao kriterij je izuzetno upitan.

Đorđe Gunjević: Moje je pitanje kako osigurati da članovi budu apsolutno nezavisni, apsolutno slobodni u svojim prosudbama u svakoj državi, od šest, sedam država koje imamo na prostoru bivše Jugoslavije. Dalje, **oko broja članova, to možda povećati za jednog pa da ide na 21, neparan broj.** Dalje, meni je bitnija od svega preambula. Preambulu, Vesna Teršelič vjerojatno nije smatrala da je treba posebno naglašavati, dakle i ovdje je ona očita i vidljiva, da mi imamo suprotstavljene i različite interese još uvijek u svojim glavama i da trebamo sjesti i otvoreno porazgovarati. Moramo se suočiti sa istinom i činjenicama koje su se dešavale. Spustimo tenzije. Pokušajmo da se postigne dogovor, ako je ikako moguće, na nivou država. Što bi još bilo bitno, da vidimo otkad? Uzeta je '91. To je mogla biti '41. jer '91. je uzročno-posljedično vezana sa razdobljem početka Drugog svjetskog rata. Ona je uzročno-posljedično vezana i sa studentskim demonstracijama i intenzivnim procesima koncem '60-tih, '70-tih

godina na području bivše države. Možemo uzeti '74. Dakle, promjena ustava kad se praktički bivšim republikama dala mogućnost da budu samostalne u labavom obliku federacije. Drugo je što nismo imali snage da se izborimo za provođenje ustava. vjerovali smo u jednopartijski sistem. Kažu da je demokracija kad se dvojica sastanu sa janjetom i dogovaraju se oko ručka. To je stara narodna uzrečica. Pa tu nastaju problemi. Bila je ideja da bude 1980. Mislim da je dobro što je 1980. odbačena. Dakle, probajmo postići dogovor, konsenzus koji je za sve prihvatljiv. Svi smo stradali. Mi koji smo imali nesreću da budemo zatvoreni u Hrvatskoj, i u jednom i u drugom logoru, logoru koji su držali Srbi i logoru koji su držali Hrvati, mi znamo istinu. Znaju i Hrvati koji su bili u srpskim logorima, dobro znaju kako su prošli, a užasno su prošli, i obratno. Pođimo od toga, probajmo se dogovoriti oko svega. Hvala.

Vesna Teršelič: Hvala. Osvrnut se sad na članke o strukturi i sastavu komisije, ja bih dala kratak uvod o ciljevima i zadaćama. Članak 11. Kao prvi, „utvrdit činjenice o ratnim zločinima i teškim kršenjima ljudskih prava na području nekadašnje SFRJ, u razdoblju od 1. siječnja '91. do 31. prosinca 2001. Političkim i društvenim okolnostima koje su utjecale na činjenje ovih djela i posljedicama do kojih su zločini i kršenja prava doveli.“ Isto tako, „doprinijet da političke elite i društvo u državama ugovornicama prihvate činjenice o ratnim zločinima i teškim kršenjima ljudskih prava.“ Nije dovoljno utvrdit činjenice, nego stvarno dati doprinos da političke elite, ali i društva u cjelini prihvate te utvrđene činjenice. To nije lak zadatak i mislim da su sve ove godine poslije '95. nama svima pojasnile koliko je ovo težak i zahtjevan proces. „Doprinijeti osvjetljavanju sudbine nestalih, priznati nepravde nanesene žrtvama u cilju izgradnje kulture solidarnosti i suosjećanja, doprinijet ostvarivanju prava žrtava i doprinijet sprečavanju ponavljanja zločina i teških kršenja ljudskih prava.“ U članku 12. definiraju se zadaće. Dakle, na prvom mjestu prikupit podatke o teškim kršenjima ljudskih prava i ratnih zločina. Naravno, pružit njihov detaljan opis i prikazat obrasce kršenja prava i njihovih posljedica, dakle, ne samo pojedinačni zločini, nego i obrasci kršenja prava. Prikupit podatke o sudbini nestalih u suradnji s nadležnim tijelima koja se u državama ugovornicama bave potragom za nestalima, bili to uredi za zatočene i nestale, kao što je to slučaj u Hrvatskoj, ili pak komisije za nestale u drugim zemljama. Izraditi popis ljudskih gubitaka, civila, koji su izgubili život ili nestali u vezi s ratom, i boraca i branitelja koji su izgubili život i nestali u vezi s ratom ili drugim oblikom oružanih sukoba. Prikupit podatke o mjestima zatvaranja u vezi s ratom ili drugim oblikom oružanog sukoba i izraditi njihov sveobuhvatan popis. Pod e) imate dvije alternative. Ovo je nešto što se na puno konzultacija tražilo i ja bih voljela čuti koja vam se alternativa čini kvalitetnijom. Opcija A) je „istražiti političke i društvene okolnosti koje su neposredno dovele do izbijanja ratova i drugih oblika oružanih sukoba kao i činjenja ratnih zločina i teških kršenja ljudskih prava.“ Opcija B) je „istražit političke i društvene okolnosti koje su, počevši od 1980. godine,“ osamdeseta je ipak ostala, „neposredno dovele do izbijanja ratova ili drugih oblika oružanog sukoba kao i činjenja ratnih zločina i teških kršenja ljudskih prava.“ Ovo je dio koji se tiče uzroka i vrlo bih rado čula vaše mišljenje. Pod f) „da održi javna slušanja o ratnim zločinima i teškim kršenjima ljudskih prava“, pa onda da „preporučiti mjere koje se odnose na sprečavanje ponavljanja kršenja ljudskih prava i na reparacije za žrtve.“ I konačno, „izradi, objavi i predstavi završni izvještaj.“ Rekla bih još nešto o članku 13. i 14., o nadležnostima. I o razdoblju. Komisija bi utvrđivala činjenice o ratnim zločinima i teškom kršenju ljudskih prava od 1. siječnja '91. do 31. prosinca 2001. godine. Na nizu konzultacija u Hrvatskoj je naglašeno da bi trebalo uzeti u obzir i razdoblje od 1. siječnja 1990. I tu imate isto svije alternative. A) je "političke i društvene okolnosti koje su neposredno dovele do izbijanja ratova ili drugih oblika oružanog sukoba," a B) je „političke i društvene okolnosti koje su, počevši od 1980. godine neposredno dovele do izbijanja ratova ili drugih oblika oružanog sukoba kao i činjenja ratnih zločina i teških kršenja ljudskih prava.“ Zašto 1980.? 1980. nije godina koja se

pojavljivala u konzultacijama prije nego što je radna skupina ponudila prvi nacrt, nego su se pojavljivale godine '91., pojavljivale su se čak i 1918. Dakle, što se tiče uzroka rata, bilo je govora o više mogućih izbora, no radna skupina je na kraju ipak odlučila da bi 1980. kao godina Titove smrti i godina kad je počeo raspad Jugoslavije bila dobar izbor. Naravno, prijedlog je na stolu i tu smo za raspravu. I voljela bih čuti vaša mišljenja. Radna skupina ne bi željela da komisija bude opterećena prevelikim zadatkom jer unutar relativno kratkog vremena, riječ je vjerojatno o razdoblju o tri godine, mora napraviti vrlo veliki posao. U ovom dijelu koji se tiče uzroka oslanjala bi se u velikoj mjeri i na već provedena istraživanja i već napisana historiografska i povijesna djela. Tako da bi u tom dijelu predstojao veliki posao. U članku 14. definiraju se djela u nadležnosti komisije, i to „ratni zločini, teška kršenja prava kojima se komisija bavi uključuju, ali se ne ograničavaju, na“, ovdje imate spisak, koji sadrži „ubojstva, porobljavanje, protupravno zatvaranje, mučenje, prisilne nestanke, deportaciju, prisilno premještanje stanovništva, silovanje i druge teške oblike seksualnog zlostavljanja, oduzimanje i uništavanje imovine velikih razmjera, uzimanje talaca, uništavanje vjerskih i kulturno-povijesnih objekata, korištenje civila i ratnih zarobljenika kao živih štitova.“ To nije konačan spisak. Ja moram reći da se u Zagrebu, na forumu, prošli vikend, vodila živahna rasprava baš o djelima u nadležnosti komisije jer je postavljeno pitanje da li to podrazumijeva i genocid pošto taj zločin nije specifično naveden. Jedan prijedlog koji je dobio dosta potpore, Ibro Bulića, tužitelja Tužiteljstva Bosne i Hercegovine je bio da se umjesto ovog spiska govori o predmetu razmatranja REKOM-a, da to budu sva kršenja međunarodnog prava, što bi značilo sva kršenja iz oblasti zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Time se ne bi isključilo niti jedno djelo iz ove oblasti, a svako djelo je itekako značajno, posebno se ne bi isključio genocid, a ne bi se isključio ni progon koji se ne spominje sada u članu 14. niti u obrazloženjima. Ibro Bulić, kao tužitelj, je rekao da iz njegovog iskustva proizlazi da bi se oko 90 posto djela koja prolaze kroz njegov ured pravno kvalificiralo kao krivično djelo progona koje u sebi sadrži ubojstva, protuzakonito zatvaranje, prisilna preseljenja i tako dalje, i smatra da bi se onda to riješilo na taj način da se ne nabraja već samo navede da je riječ o zločinima protiv čovječnosti i kršenjima međunarodnog humanitarnog prava. To su prijedlozi o kojima se dodatno raspravljalo, koji ne vidite sada u ovoj listi koja je pred nama.

Mirjana Bilopavlović: Na konzultacijama u Mostaru je od predstavnika ljudi s Kosova bilo izričito zahtijevano i da se stave prisilni nestanci nakon oružanog sukoba. Naime, to je bio problem kod njih. A nije ušlo u nacrt statuta. Tako da svaka konzultacija iznjedri nešto novo u statutu. I zato smatram da bi možda bilo dobro prihvatiti inicijativu što je došla iz Bosne i Hercegovine da se članak 14. promijeni i da ide, kako je Vesna Teršelič rekla, sva kršenja međunarodnog prava i kršenja protiv čovječnosti. Hvala.

Ljiljana Canjuga: Loše je izrečen članak 11., ciljevi komisije, mora ući koja žrtva. S druge strane, vezano za članak 12., odnosno zadatke komisije. Ne razumijemo zbog čega je REKOM uzeo ljudske gubitke, to je obaveza države da utvrdi sa koliko živih, a koliko mrtvih, odnosno poginulih svojih državljana raspolaže. Osnovni cilj REKOM-a je da utvrdi popis ljudskih gubitaka. Ponovno ističemo, žrtava. Sad dolazimo do kategorije - početna godina. Za nas 1990. Predložena godina za početak kontekstualizacije, odnosno praćenje uzroka pojave koja je dovela do rata i oružanoga sukoba, 1980. i smrt Josipa Broza Tita; za nas je puno bitnije da se uzme '74. godina kada su izvršene pravne promjene u ustavima koje su dale drugačiji status republikama i dale im legitimno pravo da uređuju svoje odnose i da imaju pravo na samoodređenje do otcjepljenja. To definira drugačiji status Jugoslavenske narodne armije, drugačije statuse policijskih snaga unutar država i definira i kategoriju razoružanja Republike Hrvatske koji se dogodio u svibnju 1990., a koje je izuzetno bitno vezano za

kategoriju žrtve, odnosno za kategoriju nenaoružanosti i nemogućnosti adekvatne obrane. Hvala.

Vesna Teršelič: Hvala Ljiljana.

Nermin Karačić: Nisam puno upoznat sa statutom, ali se vodim svojim iskustvom s terena. Ovdje već stoljećima postoji proces satanizacije druge strane. Često danas čujem, i pogotovo u ratu se moglo čuti - šta su nam uradili u onom ratu. Da li treba možda malo dalje otići u prošlost? Sad zapravo vidim na ovom da padaju slučajevi po Sarajevu gdje su razne policije ulazile djevojkama, ženama srpske nacionalnosti u stan. Imaju dojavu. I kaže - nisam je silovao, sve je bilo u redu. To je nešto što nikad neće biti procesuirano niti će se to moći dokazati, pa razmišljam da li postoji model da što veći broj žrtava dobije pravdu. Na koji način potaknuti, što se tu može?

Vesna Teršelič: Pa Nermine, postavio si jako teško pitanje, baš kad je riječ o seksualnom nasilju. Tu ne potičemo javna slušanja jer je nažalost često da kada osobe koje su doživjele seksualno nasilje o tome javno govore, doživljavaju snažnu retraumatizaciju. Tu je veliki problem. Dakle, ja bih rekla da je izazov da uopće više saznamo o seksualnom nasilju nešto što je apsolutno pred nama. I pred aktivisticama za ljudska prava. Mislim da ćemo osim Inicijative za REKOM još morati snažno poraditi u budućnosti da se bolje dokumentira, da se stvori prostor u kojem će biti bez pokazivanja lica ljudi koji su doživjeli seksualno nasilje, a svjesno govorim o ljudima. Ne govorim o ženama jer sam jako svjesna da je seksualno nasilje bilo dio torture u logorima. Dakle, riječ je i o ženama i muškarcima. Tek trebamo raditi na tome da se u sigurnom prostoru može govoriti što se sve događalo. I da to ostane zabilježeno i da se procesuiraju jer suđenja su rijetka, i pred Međunarodnim kaznenim sudom i pred sudovima u Hrvatskoj i domaćim sudovima u drugim zemljama, kako zbog torture u logorima, a ovdje smo blizu i Bučja i Pakračke poljane, a da ne spominjemo Stajićevo, tako REKOM nije odgovor baš za te delikte, jedino što mislim da je vrlo važno je da bi u završnom izvještaju bila lista mjesta zatvaranja. Mislim da je važno da se ta mjesta imenuju. I da se onda može reći da je dio mučenja, dio torture bilo i seksualno nasilje. Ali tu baš ostaje veliki problem i velika odgovornost, i to za budućnost, i poslije REKOM-a.

Nermin Karačić: Možda sam ostao nedorečen. Bojim se da inicijativa počiva na principu - ono što se dogodilo, da se ne ponovi. Ali ne bih volio da bude fraza koja se jako često koristi. Da nam se ovo nikad više ne desi, a zapravo se gura, na određeni način, ista priča. Jer u određenom momentu se počnu vaditi činjenice. Dakle, činjenice o stradanju mog naroda u proteklom periodu. Oni su nas tu ubijali, pa su nas tu ubijali, pa su tu i evo sad je sve spremno da nas opet ubijaju, pa da ne bi oni nas, hajdemo mi njih. I to tako ide u krug. Ali ako idemo od mjesta do mjesta gdje se desio zločin, bez toga ko je prvi počeo; hajdemo da vidimo mesta zločina pa ćemo doći do toga tko je prvi počeo. Doći ćemo do svega, do svakog mjesta stradanja i staviti tačku na to i završiti da se u budućnosti opet ne bi manipuliralo. REKOM je istorijski slučaj.

Vesna Teršelič: Hvala Nermine. Ova bi komisija bila iznimka utoliko što bi ju osnovale različite zemlje. Postoji iskustvo gdje su dvije zemlje osnovale komisiju, ali sedam zemalja bilo bi prvi puta.

Nermin Karačić: Ja nisam znao da je Bleiburg zatrpan.

Veljko Vičević: Pokušat ću ne ponavljati, ali želim opet istaknuti i sad slušajući raspravu, od kolege iz Sarajeva, kaže „mjesto gdje je počinjen zločin“ i tako dalje. **Apostrofiram prijedlog Ljiljane Canjuge da ovdje stoji žrtava ratnih zločina. Žrtvu se mora staviti u fokus, i to mene jedino drži da u cijeloj ovoj priči već duže vrijeme i učestvujem.** Da se žrtvi da zaslužujuće mjesto. To je prvi puta da se susrećem da neko uopće želi tim dijelom populacije se baviti. Krivični postupak za ratni zločin je okrenut prema počinitelju, a ne prema žrtvi. Jer se hapsi počinitelja, njemu se sudi, cijeli proces je vezan na njega, njegovu obranu, a ne na žrtvu. Žrtva tu može samo odgovarati što je pitaju, a ne što ona ima sve za reći jer to dirigirano vode advokati. Dokle god ne izgubimo pojam žrtva iz osnovnog akta, REKOM ima opravdanje da se stvori. Povezat ću to opet sa onim što je Ljiljana Canjuga rekla, člankom 12. pod c). Po meni, Koalicija za REKOM kad predlaže komisiju, osnovna nit vodilja mora biti da iznjedrimo evidenciju žrtava ratnih zločina i teških kršenja ljudskih prava. Ako bi se oko takve evidencije države dogovorile, samim tim smo osigurali legalitet žrtve. Ona se nalazi na spisku i omogućili smo joj pravni okvir da zatraži i reparaciju i restituciju i nadoknadu, neusporedivo minimalne odštete prema onom što su ti ljudi proživjeli i familije koje su proživjele gubitak. Još ću potkrijepiti zašto je Ljiljana Canjuga već istakla '74. godinu. Je li nama svima jasno da smo mi ovdje u obrazloženju citirali da piše da su Slovenija i Hrvatska maltene razbile Jugoslaviju, jer su donijele odluku o samoodređenju i otcjepljenju pa je onda došlo do sukoba, samim time što su konzumirale pravo koje im je omogućio ustav iz '74. Pod paskom očuvanja suvereniteta i integriteta kao glavne zadaće Jugoslavenskoj narodnoj armiji, ona je sebi dozvolila da stane na stup obrane nečega, s time da je oduzela pravo legitimnim republikama da konzumiraju pravo iz ustava koji je donesen u saveznoj skupštini 1974. godine. I sam tim, pravnici se trebaju više baviti time tko je na kraju počinio puno veću pogrešku. Masa činjeničnih stvari u nacrtu treba podleći reviziji, a poglavito obrazloženja. Ovdje smo sad dosta čuli o seksualnom zlostavljanju. Po prvi puta u povijesti čovječanstva suđeno je kao ratni zločin silovanje. Ali kad je to napravljeno? Puno kasnije nego što su se događaji dogodili. Da li u mandatu treba predvidjeti da komisija će se baviti svim događajima, da li je to '91. godina pa do 2001., kako je tu predviđeno, mi predlažemo '90-tu, rekla je Ljiljana Canjuga zbog čega, imamo zakon i tako dalje, da ne elaboriram. Za ratni zločin nema zastarijevanja. Samim time žrtva dobiva i novu nadu ako se to počinje evidentirati. Ali ja upozoravam da rad komisije ne bi trebao biti usko vezan, jer kako sada iščitavam nacrt, ispada da se i ona fokusirala na počinitelje. I da će masa argumenata se čačkati tko je počeo, zašto je počeo, tko je napravio, tko nije napravio? Opet ponavljam, ako uzmemo kao relevantnu činjenicu žrtvu, ako nju određuje mjesto i vrijeme, onda ćemo doći i do počinitelja. A službeni organi, po meni, znaju šta će činiti kad imaju fakte, ako smatraju da tu ima dovoljno mrsa. Svrha, i uopće moje bivanje u cijelom ovom procesu, ide za tim što sam učesnik svih tih događanja i vjerojatno najprljavijeg oružanog sukoba, rata koji je ikad u povijesti vođen. Ne dobije li patnja dovoljnu satisfakciju, bit će izvor, za 20, 30 godina, da zaigra na niske strasti jer se to činilo i nama krajem '80-tih, početkom '90-tih. I ja ne sumnjam da dve-tri usijane glave na određenim političkim pozicijama mogu opet zaigrati da dođe do sukoba. Zalažem se da ne ispuštamo žrtve ni u kom slučaju, ni iz jednog bitnog članka ovoga statuta. Hvala.

Nermin Karačić: Koliko se razmišljalo da se ostavi prostor i za oprost? Ja sam mogao počinio zločin. Hvala Bogu, nisam. Ali kad mi je najbolji drug poginuo, mogao sam uzet pušku i pobiti sve oko sebe, ali nisam. Ali recimo da sam to uradio, da li onda imam pravo da se kajem? Zapravo, da li moje kajanje koristi žrtvi ili ne? I koliko ste razmišljali o tom prostoru? Dakle, tko može reći veću istinu od onoga koji je počinio zločin? Da, ja sam ga počinio, trebam biti sankcionisan, ali zapravo žao mi je što sam to uradio, kajem se. I naravno to pokajanje mora imati svoje uslove. To je da bi se rekla istina o tome šta se desilo. Jeste li razmišljali o tom prostoru?

Vesna Trešelič: Nije usporedivo sa Južnoafričkom republikom i komisijom u Južnoj Africi koja je jedino i imala moć u vezi amnestije, oprost, ali ono što je predviđeno je u članku koji govori o tome da ukoliko svjedok svojim svjedočenjem doprinese pronalaženju lokacije masovne grobnice, onda komisija može predložiti pravosudnim institucijama određenu mjeru, ali može samo predložiti, pošto komisija sudsko, pravosudno tijelo. Može artikulirati prijedlog, ali ne može odlučiti o tome što će dalje biti s njim. A samo pokajanje, u samim se konzultacijama govorilo o tome da prihvatanje odgovornosti, kajanje, stvarno ima iscjeljujuću moć i vrlo je važan dio procesa suočavanja s prošlošću.

Nada Berkuljan: Ja isto tako mislim da je jako bitno da se još susrećemo prije nego što se potpuno definiše statut. Vidite koliko je važno da razgovaramo o tome jer iz svake sredine, iz svake grupe, iz svakog ugla imamo drugačije viđenje problema. Samo razgovorom možemo obuhvatiti sve probleme i doći do najboljeg rešenja. Neće biti idealno, ali će biti najbolje. Ovo što je rekao Nermin Karačić, i ja isto tako mislim. Ovde mi se činilo da je sada drugačija atmosfera nego jutros. Druga stvar. Ako bismo uneli u statut to da postoji i oprost i kajanje, onda bi to omogućilo ljudima da govore otvoreno o onome što znaju, što su videli, čemu su svedoci. A najbitnija stvar u tome jeste da ostanemo kod definisanja žrtve. Svi smo gledali kako izgledaju suđenja u Haaškom tribunalu i svi smo videli da su žrtve samo svedoci i da samo mogu da kažu ono što ih se pita. A da advokati neverovatno atakuju na žrtve, one prolaze još jednom najstrašnji teror u psihičkom smislu. Meni lično je uvek teško da gledam kako se atakuje na čoveka koji pokušava da objasni šta se dogodilo. Tu se traže najneverovatnije stvari da se sjeti kojim je to putem prošao. Ili sjećam se jednog svjedočenja svjedokinje sa Kosova koja je rekla, mislim da je to bilo u periodu neposredno pre bombardovanja, da su Albanci iz nekog mesta izlazili prema Albaniji ili drugim izlazima, i onda je ona svedočila da je njoj umrlo dete zato što je to bila beba od nekoliko meseci koja je sisala. Znači, žena je jednostavno bila odsečena, u tom trenutku je bebu pridržala njena sestra. Došlo je do razdvajanja, beba je otišla sa njenom sestrom, a žena je otišla sasvim drugim putem i beba je umrla. Verujte, to je potpuno stresno da slušate. A onda se dogodilo da su advokati dobili reč i potpuno je ispalo bespredmetno to što je žena pričala o tome da je ostala bez deteta. Do te mere bespredmetno da vam je žao što ste čovek. Ako se ne vratimo na žrtvu, bojim se da će sve ovo postati manje-više administrativno, ili da će ovo više odgovarati pravnicima. Pravnici insistiraju na tome da se znaju tačno jasne procedure. Sud treba da zna procedure. Mi smo koalicija koja treba da omogući žrtvama da ispričaju u najsubjektivnijem obliku ono što su doživjeli, kako osjećaju, i da ih nije sramota njihovih osećanja. Mislim da je to najbitnije, da se izborimo da to sačuvamo u statutu. Isto tako bih podržala Ljilju Canjugu. Mislim da se vremenski okvir nije dobar. Ovdje je zaista jako puno ljudi koji budu u jednom periodu žrtve jednoj strani, a malo vremena prođe, pa budete žrtva druge strane. Mislim da je '74. godina jedna važna godina. Ja se sada sećam slika koje smo mi gledali na RTS-u da se Hrvatska naoružava, pa hoće li neko nešto da učini, niko ništa kao ne čini, pa što vojska nešto ne učini, što ih ne razoruža. Da li je dobro onda da se postavi pitanje ako jugoslavenska vojska nije imala pravo da ih razoruža? JNA formalno nije mogla da radi po ustavu '74. godine. Čini mi se da je na svim prostorima lakše nego Srbiji. Zašto? Zato što nitko od vas nema nikakvu dilemu da li je Srbija agresor. A mi tamo imamo itekakvu dilemu. Zašto? Zato što nas niko nije pitao da mi budemo agresori. Znači, ovde je neko drugi izvršio agresiju u naše ime. Nama je isto to veliko pitanje. Isto tako imamo strahovite otpore da normalno mislimo, da se normalno ponašamo, da se normalno organizujemo. I zaista mislim da trebamo mnogo da pričamo, da treba da skupimo i snage, i kuraži, i živaca, i poverenja, možda poverenja najviše jedni u druge, da ćemo možda jedni drugima nešto reći što nismo znali ili što su nam drugi pričali u naše ime. I vaši i naši mediji su pričali neverovatne stvari. I mi smo

im verovali, kako smo lepo ovde čuli, to ludilo nas je dovelo do onoga čemu smo prisustvovali '90-tih godina. Ko nam garantuje da isto to ludilo neće prirediti i našoj deci. Eto zbog toga sam ja ovde, a verujem i svi vi. Hvala.

Vesna Teršelić: Hvala.

Amir Kulaglič: Pošto je ovo vaša debata, ja se neću toliko upuštati u analizu pojedinih članova nacarta, ali dozvolite mi da iznesem nekoliko bitnih stvari koje će možda pomoći da u narednom periodu se drugačije postavimo prema inicijativi. Jer imam osjećaj, ovo nije prvi put da ja prisustvujem ovakvim debatama, da imamo grupu ljudi koji dođu i iznesu nam svoj stav i onda odu, a mi ostanemo i pokušavamo se stalno nešto pravdati. Ja bih volio da se razumije. Prvo, mi nismo došli da bi vas ubjeđivali da je ovo nešto najbolje što je napravljeno, niti da bi branili bilo šta, mi smo tu da bi pomogli da se stvari iz nacarta lakše razumiju, ali ja bih volio da svatko od nas prvo sebi postavi pitanje što da uradim sa vlastitom prošlošću? Gdje sam ja bio? Kakva su moja iskustva? Ono što sigurno možemo uraditi je da našu prošlost pretvorimo u bijelu zastavu po kojoj svako može pisati šta god hoće i mahati kako hoće. A da li je to dobro? Mislim da nije. Jer upravo proizvoljno tumačenje prošlosti može dovesti do novih problema. Možemo i da sve to zamotamo u celofan, da gurnemo pod tepih i da čekamo 20,30 ili više godina i da se onda pojave novi nacionalni dušebrižnici koji će to razvezivati i ponovo tumačiti stvari onako kako njima odgovaraju. I sigurno, možda ne nas, ali našu djecu dovesti u novu poziciju ili da se brane ili da budu žrtve. Ili da budu, ne daj Bože, počinioči loših stvari. E ova inicijativa upravo jeste naš lokalni odgovor, šta mi hoćemo da uradimo sa našom prošlošću. Hoćemo da utvrdimo činjenice, hoćemo da to bude objektivna istorijska, činjenična zapis, hoćemo da utvrdimo sudbinu nestalih, hoćemo da ih pronademo, hoćemo da stvorimo prostor da može svaka žrtva neometano, u jednom prijateljskom okruženju, bez ikakvih prekidanja da ispriča svoju priču. Jer ta priča je vrlo bitna radi razumijevanja obrasca kako su počinjeni zločini na određenom prostoru, u određenom vremenu. Upravo svjedočenja jesu bitna da u nama probude ono što je gospođa prije mene govorila, ljudskost, suosjećanje čovjeka. Da je prije svega u ratu stradao čovjek, često puta samo zato što se zvao tako i tako, ili što se slučajno zatekao tu. Zašto se komisija zove komisija za utvrđivanje činjenica, a ne komisija za istinu, kako se obično u svijetu nazivaju takve komisije? Pa zato, ja ću opet na primjeru Bosne i Hercegovine, da neko ne bi rekao da ja ne mogu diskutirati o Hrvatskoj jer nisam bio tu. Mi u Bosni i Hercegovini imamo tri različite interpretacije istih događaja. I da bude veće zlo, te interpretacije su u funkciji dnevne politike. To je obično bošnjačka, hrvatska ili srpska interpretacija koja je u funkciji vladajuće elite. I ne bi to bilo toliko strašno da se takav način razmišljanja i gledanja na određene događaje ne prenosi na obrazovne programe, pa onda imamo djecu različite nacionalnosti koja idu pod isti krov, ali ne idu u istu školu. Šta tome radimo? Zar u školi koja treba da uči djecu humanosti, ljudskosti, razumijevanju, toleranciji? Zar mi stvaramo nove bojovnike koji će sutra na novoj krilatici, monstruočnoj kao što je Srebrenica, stvaramo nove frustracije, sukobe. E zato smo i rekli, pošto svako od nas ima svoj pojam istine, rekli smo hajdemo mi utvrditi faktografiju. Šta se desilo? Gdje se desilo? Kada se desilo? Na koji način? A hajdemo da tu istinu slažemo. Imamo presude, imamo forenzičare koji su izvršili ekshumacije i identifikacije, ali hajdemo da damo priliku i ljudima koji su bili živi svjedoci, ili bile žrtve koje su preživjele patnju, da ispričaju to nama pa da i u nama se probudi čovjek i da ako ga dotad nismo smatrali žrtvom, da poslije njegovog javnog svjedočenja shvatimo da je nastradao čovjek. Tako da samo hoću još dvije bitne stvari. Svjedočenja jesu krucijalna stvar u radu komisije. Mene u svemu ovome drži upravo to. Da saznamo sudbinu nestalih, da napravimo spiskove ako možemo i utvrdimo šta se desilo i da damo priliku da ljudi ispričaju i da na taj način stvorimo istorijsku zapis. Oprost, da ili ne? Ovo je dilema koja se dugo

pojavljivala u konzultacijama. Žrtve, zavisi u koju kategoriju žrtava spadaju, majke koje su izgubile svoje sinove, ali ne znaju gdje su, sigurno bi bile spremne da pristanu na to da u zamjenu za informaciju gdje se nalaze njihovi najmiliji dozvole da se umanju kazna, ili na neki drugi način obešteti. Zašto? Pa zato što vjerojatno oni koji su izgubili svoje najmilije više vjeruju u Božju pravdu nego u zemaljsku pravdu. To pitajte moju tetku koja je izgubila i sina jedinca i muža, pitajte moju majku, sve bi one bile spremne oprostiti za jednu kost svog najmilijeg zato što vjeruju u Božju pravdu. Međutim, bilo je nagodbi pred sudom gdje su se počiniozi zločina, kao pokajali pa su zato dobijali manje kazne. Međutim, u kasnijim istupima nije se kod njih osjećalo pokajanje ili suosjećanje prema žrtvama. I onda se stekao utisak da su oni izigrali i sud, ali i naše povjerenje koje smo im dali. Razumijete? Moramo da shvatimo da regionalna komisija mora imati podršku u koaliciji. Nije samo bitno da izvršimo pritisak da se formira regionalna komisija. Ona ima višestruk značaj, a to je da prati rad regionalne komisije. Da analizira njene efekte, komisije obično svoj rad završavaju izvještajem koji imaju više segmenata pa, između ostalog, i preporuke šta bi se trebalo učini u smislu reparacija, institucionalnih reformi i tako dalje, upravo koalicija će bdjeti i vršiti monitoring ako vlasti ne budu usvojile izvještaj ili ako ne budu radili u korist žrtve u smislu obezbjeđenja reparacija i tako dalje. Ja ponovno zato apelujem, uđite u koaliciju, potpišite pristupnu izjavu i na taj način dajte svoj doprinos da budemo jaka mreža nevladinih organizacija koja može ovako značajan zadatak da iznese do kraja. Bez vas i bez vašeg učešća, vaših sugestija i mišljenja inicijativa neće uspjeti bez obzira tko ovdje sjedio. Jer mi svi zajedno činimo jedno, i to kao jedno, ima snagu da vrati satisfakciju, ali i dostojanstvo žrtvi. Jer žrtva bez dostojanstva jeste nova retraumatizacija, nova frustracija.

Vesna Teršelič: Hvala Amire. Ja bih još par riječi rekla o ovlastima i odonosu s pravosuđem. O članku 15. i 16. o kojima je već bilo i pitanja. Kaže se da: „komisija uzima izjave o ratnim zločinima i teškim kršenjima ljudskih prava iz njene nadležnosti od žrtava, svjedoka, počinitelja i drugih osoba za koje smatra da mogu imati saznanja o relevantnim činjenicama.“ I svaka osoba kojoj komisija uputi poziv dužna je dati izjavu komisiji, odnosno od prvog nacarta do ovog došlo je do zaoštrenja, s time da kad pogledate stav 2. i 6., ako se osoba koja je dužna dati izjavu ne odazove, onda na zahtjev komisije sud u hitnom postupku odlučuje o primjeni mjera osiguranja prisutstva svjedoka uključivanje procesnih kazni zbog neodazivanja na poziv komisije. Dakle, tu odluku donosi sud, a ne komisija. Komisija nema takvu ovlast niti ju može imati. Komisija nije sudsko tijelo i ne može postupati kao sud. S time da žrtve nemaju obvezu davati izjave komisiji o svojim stradanjima ili stradanjima članova obitelji. Dakle, za žrtve to je sasvim dobrovoljno i podsjetit ću vas da su žrtve osobe koje su individualno ili kolektivno pretrpjele štetu, uključujući fizičku ili mentalnu povredu, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili značajno ograničenje osnovnih prava kroz postupke ili nečinjenja koja predstavljaju tešku povredu međunarodnim pravom priznatih ljudskih prava, ili tešku povredu humanitarnog prava. I kad je to u skladu s domaćim pravom također članovi najuže obitelji ili osobe koje je izravna žrtva izdržavala. I to se u Hrvatskoj određuje s nekoliko zakona. U slučaju da osoba odbije dati izjavu, može se tražiti postupanje suda koji će samostalno i nepristrano odlučiti o tome kako postupiti. Na zahtjev davatelja izjave komisija može omogućit davanje izjave uz zaštitu identiteta. Komisija prikuplja izjave ili u mjestu prebivališta ili boravišta, u uredima, u veleposlanstvima i konzulatima, što znači da to može biti na teritoriju trećih država ako to nije u suprotnosti sa zakonskim odredbama tih država. Komisija, kao što stoji u članku 16., „prikuplja relevantne pisane, elektronske i materijalne izvore, dokumentaciju međunarodnih i domaćih institucija, koristi domaće i strane pisane elektronske izvore, koristi sudske presude, transkripte i sudske spise Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, domaćih sudova, ostalu arhivsku građu, pisane elektronske i medijske izvore, foto-, video- i audiozapise, druge izvore u vezi s predmetom

istrage i pisana mišljenja stručnjaka, predstavnika institucija organizacija koji se pripremaju na poziv komisije ili na inicijativu samih autora. U slučaju da osoba ili državni organ odbije dostaviti dokumentaciju komisiji, pozivajući se na zakonsku dužnost čuvanja tajnosti podataka primjenjuju se odredbe članka 10. stavaka 2. i 3. ovog statuta. “ Dakle, poseban je tretman za podatke koji su povjerljivi. Komisija velik dio svojih informacija prikuplja u terenskim istraživanjima i posjetima kroz obilazak lokacija zločina, mjesta zatočenja, masovnih grobnica i svim drugim lokacijama od interesa za utvrđivanje činjenica, i u Vukovaru, i u Škabrinji, ne slušamo samo u Hrvatskoj, nego da o tim stradanjima čuju u Srbiji, Crnoj Gori, na Kosovu, dakle da se o stradanjima zna u različitim zemljama. I to je nešto što bi javno slušanje omogućilo. Isto tako bih vam skrenula pozornost na članak 19., na održavanje tematskih sesija. I podsjetila bih vas da ne bi bila samo riječ o individualnim zločinima, nego „komisija može održati sesiju o djelovanju državnih institucija, političkih organizacija, kulturnih i zdravstvenih ustanova, crkvama i vjerskim zajednicama i medijima uoči i tijekom rata, odnosno drugom obliku oružanog sukoba, a u odnosu na činjenje ratnih zločina i teška kršenja ljudskih prava.“ Dakle, na tematskim sesijama se može tematizirati rad i način i uloga koju su određene institucije ili pak mediji imale u pripremi rata, ili pak ulozi koju su imale u vrijeme rata. Ponovo naglašavam da bi elektronski mediji i javni servisi imali obvezu prenositi tematske sjednice komisije. Mislim da bi to i doprinijelo da političke elite i društva u postjugoslavenskim zemljama prihvate činjenice o zločinima jer to neće doći samo po sebi, niti će biti automatska posljedica objavljivanja izvještaja. Vrlo je važno da od ljudi koji su imali ovakvu ili onakvu ulogu, ili su pak bili žrtve zločina javnost čuje što se dogodilo, i kakve su se odluke donosile i kako je podijeljena odgovornost. Da sad ne idem kroz sve članke, čini mi se bitnim reći i kakav odnos komisija ima s pravosuđem i koji stav ima prema mogućim počiniteljima, jer komisija nije sudsko tijelo i nema ovlaštenje da u završnom izvještaju utvrdi da prikupljene činjenice ukazuju na to da je određena počinila ratni zločin ili teško kršenje ljudskih prava, što god komisija stavi u izvještaj nema učinak sudske presude. U završnom izvještaju, to vam stoji u članku 44., komisija ne može donijeti nalaz protiv osobe ako nije poduzela sve razumne korake da obavijesti tu osobu o namjeri donošenja nepovoljnog nalaza i priopćila toj osobi sadržaj nalaza i pružila toj osobi mogućnost da u razumnom roku odgovori na predloženi nalaz. Iznimka su slučajevi koji su procesuirani u prisutstvu optuženog pred međunarodnim ili domaćim sudom, tad komisija kad je riječ o pravomoćnim presudama, može u završnom izvještaju uputiti na odgovarajuću presudu. Samo reći da je takva presuda već donesena i koja ju je sudska institucija donijela. Još bih rekla i o ulozi komisije u kaznenom procesuiranju. Pošto se prije postavilo pitanje u vezi oprosta, komisija ima ovlast samo da predloži. U slučaju da osoba za koju komisija ima ozbiljne indicije da je izvršila ratni zločin ili teško kršenje ljudskih prava, priopći komisiji podatke od značaja otkrivanja lokacija o posmrtnim ostacima nestalih osoba, ili za otkrivanje drugih počinitelja, bide uzeto u obzir od strane nadležnog suda u slučaju procesuiranja kao olakšavajuća okolnost od bitnog značaja pri odmjeravanju visine kazne. Isto tako može naglašavam, samo predložiti, osuđenog počinitelja kaznenog djela za djelomično pomilovanje ako to nije u suprotnosti sa zakonskim odredbama odnosno države. Naravno da pravna institucija to može uzeti u obzir i ne uzeti u obzir. Isto tako može, samo predložiti, izvanredno ublažavanje kazne osuđenoj osobi, ako to nije u suprotnosti sa zakonskim odredbama određene države. Ako je ona priopćila komisiji podatke od značaja za otkrivanje lokacija sa posmrtnim ostacima nestalih osoba, ili za otkrivanje drugih počinitelja. Ja bih opet predala riječ vama.

Nada Berkuljan: Znači, kad sam se založila da možda razmišljamo o oprost, znate šta? Tamo gde se tvrdi da je neko počinio ratni zločin ili bilo koji drugi oblik teškog kršenja ljudskih prava, o tome treba sud da donese odluku. Ono o čemu mi ovde treba da se

dogovorimo, a to je da se napravi što šira koalicija, u tom smislu nisam bila dovoljno precizna. U tom smislu mislim da treba da imamo što širi krug učesnika koji će nam u tome pomagati, a da mi osnažimo sve ljude bez obzira da li su oni učestvovali u sukobima kao vojnici ili na drugi način. Oni koji su učestvovali u sukobu nisu sami odabrali da budu na ovoj ili na onoj strani. Dozvolite mi da se setim s obzirom da sam u Pakracu i s obzirom da vi dobro znate da je ovdje '90-tih godina, s one druge strane, bilo mnogo Pančevaca. Verujte mi, '91. godine napravljena je takva mobilizacija da su samo žene bile kod kuće i deca. Muškarci su preko noći odvedeni. Znači, to je bila nasilna mobilizacija. I to je trajalo jako kratko i ko je imao sreće da ne bude tu, nije otišao. Mnogi su probali da pobegnu. Imali smo nekoliko slučajeva da je vojska bombardovala te koji beže. To se recimo desilo kod Šida. U vojničkim knjižicama tih ljudi piše da su tada bili na vojnoj vežbi. I to je floskula - Srbija nije bila u ovim ratovima. Znači, o tome mi treba da omogućimo ljudima da pričaju, kako su se oni našli u tome vihoru. Jer ovde je i priča Nermina Karačića, jer Nermin je isto tako žrtva, jer svi koji su morali da uzmu pušku su doneli odluku da uzmu pušku zato što je neko pucao u njihovu kuću, šta bi drugo radili ljudi? Znači, definitivno kad ste napadnuti, vi se branite. Ali neko ko je bio doveden u situaciju da uzme pušku, a da pri tome ne brani ni svoju kuću ni svoju porodicu, on isto tako sebe može smatrati žrtvom. Da li je to tako ili nije? Da li je on učinio nešto daleko lošije? Nije poenta moje priče u tome da takav neko dobije oprost, nego je poenta da omogućimo razgovor i javno slušanje da bismo tačno znali šta se dogodilo. Ako ljudi ne pričaju kako su se našli u ratu, onda mi to definitivno nikad nećemo ispričati. Mnogi ljudi sada strahuju da će ih neko prepoznati, mada moram da kažem da je moj utisak iz Srbije da su čim se završio rat, granicu hrvatske prešli oni za koje mi svi u Srbiji verujemo da ne bi smeli da nikad tamo kroče.

Nermin Karačić: 450.000 je bilo na vojnoj vježbi u Sloveniji pa u Hrvatskoj, pa u Bosni pa na Kosovu. Žena ga ostavila, odvela mu djecu, ostao bez posla, pošizao skroz i još je bio na vojnoj vježbi. Borca imaju samo oni koji su sudjelovali u borbama na Kosovu. I nijedan drugi. Nitko tko je bio izvan teritorija Srbije. Moji prijatelji iz Novog Sada koji su se bavili detraumatizacijom, napisali su knjigu „Gdje si to bio, sine moj“. Knjiga je napisana na bazi rada s vetrenima na detraumatizaciji i kaže između ostalog - dolazili su mi ljudi čija je motivacija da idu u rat bila ubijanje, pljačkanje, silovanja i ostala zlodjela, ali ne svi. Pa su mi dolazili ljudi koji su imali osjećaj da nešto brane, ali ne svi. Onaj dolje na jugu Srbije, Leskovac, Vlasitince, Vranje, dobio poziv u vojsku. Šta će narod reći? Šta će selo reć, bruka, đe ćeš da ne ideš u vojsku? Još ga spakovali i dernek mu napravili, on jandik nije znao ni gdje ide. Ja znam dosta ljudi u Srbiji s tom pričom, čak jasno i glasno su govorili - šta sam ja, iz Leskovca, radio u Karlovcu. To njegovo svjedočenje doprinosi isitni. I spomenuo bih još na tragu šta je Amir Kulagić maloprije spomenuo, zvali su me ljudi bili u istočnoj Bosni, organizacija je u pitanju. Dolazio je visoki predstavnik ili ne znam ko, u posjet manjem mjestu u istočnoj Bosni. I čovek, koji je faca, je bio zamolio starije da izađu, da malo sa djecom razgovara. Međutim, u priči s djecom - duhovi. Djeca viđaju duhove. U školi svojoj. Ja rekoh - pa što mene zoveš, nisam ja iscjelitelj, ali jasno mi je o čemu se radi. Počinili ste zločin i mislili ste leć spavati mirno? Neće moć. Ta škola, u kojoj je bio logor, u kojoj se desio zločin sad je renovirana škola, djeca idu u školu, znaju da se nešto desilo, ali ne znaju šta. Kad pitaju starije o čemu se radi - šute. Ne pričaj o tome. Tabu. I naravno kad se ne priča o tome, onda duhovi izađu. Kako da duhovi izađu iz škole? Da se kaže šta se desilo u školi, da se kaže tko je to uradio, da se nađu stradali, da se procesuiraju, ali je negdje važno isto tako da ga ja ne prihvatam kao heroja. Reč zločin dolazi od riječi zlo. Šta negiram zlo, poričem zlo, relativiziram zlo, hranim zlo, njegujem zlo? Gdje? Pa kod sebe! Kod sebe ja to radim. Zato je važno da se suočim sa svojim zlom. Mada je teško i zeznuto, ali mislim da je to jedini ispravni put.

Vesna Teršelič: Hvala Nermine.

Đorđe Guljević: Završnim odredbama koje je Vesna Teršelič spominjala na kraju, u članku 42., trebalo bi uglazbit da li prije točke 1., u samom podnaslovu, da izvještaj komisije bude objektivn i istinit. Da istina ne bude jednostrana. Ona mora biti potpuna da bi bila prava istina. Samo tako pravu istinu će ljudi prihvatiti i u Hrvatskoj i u drugim državama sa ovog područja, kao što je prihvaćen izvještaj Argentine i postao vrlo interesantan za čitanje građanima. On je namijenjen svima. Dalje, u članku 43. bilo bi dobro kad bi ove ključne preporuke postale obligacija za države. Gdje to, u koji stavak, pod a), b), uglazbit ili dodat. I u članku 44. sasna konkretan prijedlog, na početku piše: „komisija ima ovlaštenje“, predlažem iza ovlaštenja da se doda „i obavezu.“ Zašto to govorim? To govorim zbog toga jer sam svjestan realnog života. Ako se u mojoj državi prikupi 800.000 potpisa za nešto, pa te potpise određenim manipulacijama izmanipuliramo, zapravo da sam se ja potpisao na nekakav dokument, to nema nikakvu vrijednost i nikakvu političku težinu, ni ljudsku. Vesna Teršelič, nastojte u radnim skupinama koje rade u završnoj fazi, da stvari definirate, da budu ljudima jasnije. Moram reći, kolega iz Sarajeva, često o tim stvarima govori. Na mene su, otkad sudjelujem u ovim konzultacijama, ostavile najupečatljiviji utisak tri jadne, nesretne žene, koje su u Novom Sadu govorile. Muslimanka, Hrvatica i Srpkinja, o stradanjima, o silovanjima i svim torturama koje su one prošle. Takvih silovanja je bilo u svim logorima, u svim zatvorima. Ja o njima neću govorit, neću ni svjedočit jer ne mogu to kao čovjek reći, a da ne plačem.

Vesna Teršelič: Hvala Đorđe. Sve što ste rekli to je snimljeno, bit će transkribirano i zapisano. Ja bih možda zamolila Mirjanu Bilopavlović da nam se obrati sa još nekoliko riječi. Izvoli.

Mirjana Bilopavlović: Vrlo teško je donijeti konkretne zaključke nakon ovako teške diskusije. Teške diskusije zato što su ljudi ovdje govorili iz svoga vlastitog iskustva. Teško je pred jednim širim auditorijem, pogotovo auditorijem koji većini nije poznat, iznijeti ono što se nalazi u nama samima. Međutim, kao što je Vesna Teršelič rekla u jednom trenutku, a i većina nas je danas ovdje ponovila, izuzetno je važno stvoriti prostor u kojem mi možemo iznesti svoju vlastitu priču i iznesti svoje činjenice, i te činjenice suprotstaviti tuđim činjenicama koje su drugačije, ali na način da se to ne osuđuje i ne prosuđuje. Svatko od nas je odrasla osoba i kao odrasla osoba ima pravo na svoje vlastito mišljenje. Nažalost, kad govorimo o ratnim zločinima, onda to više nije priča nas, vas, mene, bilo koga od nas, nego to je priča svih nas jer svi nosimo određenu odgovornost za ono što smo činili i za ono što nismo učinili, a mogli smo učiniti. Govoriti o ovom proteklom ratu od '91. do '95. na prostorima bivše SFRJ je izuzetno teško, pogotovo što se on ne može staviti samo u kontekst tih godina. Mi kada bi htjeli rasvijetliti te činjenice, mi bi morali krenut od 1918., od prve Kraljevine Hrvata, Srba i Slovenaca na ovim prostorima. Međutim, komisija se morala fokusirati na određeni vremenski period koji pred sve nas stavlja strašno veliku odgovornost, koji nas sve poziva da se uključimo u proces. Mi smo ovdje, nažalost, imali priliku čuti otvoreno pismo Koordinacija udruga proisteklih iz Domovinskog rata gradova Pakraca i Lipika, koji su izašli sa jednim pismom. Ja imam problem, ja živim u Lipiku, tamo mi je kuća, tamo mi je dom, tamo su mi djeca, međutim radim u Pakracu. Imam još veći problem. Dolazim iz Požege. Požega je županijsko sjedište i meni je ponekad jako teško razgovarat o Pakracu i Lipiku, a slušati pritom istovremeno što Požega sve nije učinila za ova dva grada. Moja majka je još na sreću živa. Imam sreću da je moja majka antifašistkinja i ja sam beskrajno zahvalna mojim roditeljima što su me odgojili da budem osoba koja je otvorena prema svemu i prema svima.

Da pri tome ne da zauziram strane, nego da pokušam biti na strani istine. Ponekad je jako teško jer istina ima i lice i naličje. Ono što je za mene istina, za nekog od vas neće biti istina, bit će dezinformacija. Ono što Delfin radi netko od vas će podržati, netko od vas neće podržati. Ali smisao ovakvih konzultacija je otvoreni dijalog, mogućnost da se čujemo, ne da se slušamo, slušati ne znači da se istovremeno i čujemo. Ako se slušamo, mi prosuđujemo. Ali ako se čujemo, onda ćemo biti otvoreni prema drugačijim stavovima. Zašto se moramo čuti? Da bi došli do konstruktivnih rješenja, do nečega što mi u organizaciji civilnog društva nazivamo - održivi mir. Ako mi i dalje budemo u svojim glavama imali barijere, ako barijere ne pokušamo razbiti kroz ovakve dijaloge, ako ne uključimo ono što je Nada Berkuljan u jednom trenutku rekla, što više dionika, što više aktera iz različitih priča, često puta i suprotstavljena mišljenja, svima nama dobro dođe da vidimo koliko smo se mi ukopali u svoje vlastite stavove i koliko ne želimo odstupit od njih. Ali kad čujete drugačije mišljenje, imate priliku propitati, što je Amir Kulaglič rekao, sam sebe. Gdje sam ja bila ili bio i šta sam mogao uraditi? Zašto to nisam uradila? Bez obzira koliko je komisija priča koja će se ticati parlamenata, ona je ipak priča nas „mali ljudi“. Ja danas neću reći da ovdje sjede mali ljudi. Danas ovdje sjede veliki ljudi. Ja sam bezgranično zahvalna vama koji ste iz koordinacije ostali ovdje do kraja. Ostavljeni ste na vjetrometinu zato što niste dobili mogućnost podrške vaših prijatelja koji su otišli. Ja znam da neki ljudi koji su danas bili ovdje rade, ali ako su na vrijeme dobili poziv, imali su prilike organizirati se i ostati do kraja na ovom konzultacijskom procesu. Ovo je jedan u nizu konzultacijskih procesa. Netom je završen Sedmi forum za tranzicijsku pravdu u Zagrebu. Donešene su određene odluke, odnosno preporuke unutar komisija koje su bile oformljene. Iza ovog konzultacijskog procesa u Pakracu koji je trebao biti za lokalne zajednice, mi smo pozvali jako puno gradonačelnika i načelnika sa prostora bivše SFRJ. Nažalost, osim vijećnice grada Pakraca i dožupana, ne vidim druge predstavnike, što je žalosno. Žalosno je da moji gradonačelnici, obojica, iz opravdanih razloga, nisu mogli biti ovdje, ali da nisu nikoga iz gradske uprave mogli deligrat da prisustvuju ovom skupu, to je za mene kao građanke jednog i drugog grada - žalosno. Mi ovdje ne stvaramo nove priče. To da postoje institucije u Republici Hrvatskoj koje se bave problemima nestalih i zatočenih osoba, koje se bave braniteljskom populacijom je u redu, ali istovremeno ako to rade organizacije civilnog društva ne znači da smo mi suprotstavljeni njima. Mi radimo jednak posao, samo s drugačijih pozicija. Motivi su nam jednaki. Svi želimo doći do istine i do činjenice da bi u budućnosti mogli prevenirati i da bi suzbili buduće sukobe koji bi doveli do tragedija i genocida kakav se dogodio i u Srebrenici, kako se dogodio u Vukovaru, ali nažalost dogodio se u i Pakracu. I ono što mene bezgranično svaki put rastužuje na ovakvim konzultacijama, mi ćemo uvijek spomenuti Srebrenicu, spomenut ćemo Vukovar, ali se zaboravlja nesretni Pakrac. Mi imamo još toliko neistraženih grobišta i zločina koje su počinile jedna ili druga strana. Komisija neće napraviti ništa ako u njoj ne bude ljudi koji će biti spremni svojim vlastitim primjerom i svjedočenjem doprinijeti da se činjenice saznaju. Činjenice će za neke biti bolne, za neke će biti iscjeljujuće, ali o njima je potrebno pričati. Evo još jedanput vam svima zahvaljujem. Bit će prilike da se nađemo na drugim konzultacijama, o tome bi Vesna Teršelič mogla reći. Prvenstveno želim zahvaliti ljudima koji su došli iz Srebrenice, Sarajeva, Pančeva, što su svojim vlastitim primjerima pokušavali reći kako i na koji način oni u svojim sredinama pokušavaju, u ime koalicije, djelovati i pridobiti širu javnost. Republika Hrvatska treba prikupiti 300.000 potpisa za Inicijativu za REKOM. Uglavnom, poenta priče je da bi do šestog mjeseca trebali skupiti milijun potpisa na prostorima bivše SFRJ i onda bi naše vlade, parlamenti bili dužni osnovati komisiju. Hvala vam lijepo.

Vesna Teršelič: Hvala vam i od mene. Organizaciji Mirjane Bilopavlović, Delfinu na organizaciji, Pakracu na gostoprimstvu, gradu na ovoj lijepoj vijećnici. Hvala Nadi Berkuljan,

Nerminu Karačiću, Amiru Kulagiću i Ljiljani Spasić što su prešli dug put da budu danas tu s nama i podijelili s nama svoja iskustva i svoja razmišljanja. Do sljedeće rasprave o nacrtu statuta, predstoji nam nekoliko vrlo zahtjevnih mjeseci unutar kojih bi trebali okončat ovaj nacrt. Na Forumu za tranzicijsku pravdu, u Sarajevu, u veljači iduće godine, trebali bi imati konačni prijedlog i onda krećemo sa skupljanjem potpisa. Informacije će sve vrijeme kružit. Nadam se da ćemo se vidjet i sljedeći put jer 1. lipnja iduće godine ovaj prijedlog svakako predajemo i Saboru, i vladi, u ruke vladinih institucija kako bi onda oni odlučili kako dalje i, nadam se, kako bi onda oni osnovali Regionalnu komisiju za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i teškim povredama ljudskih prava. Ja vam želim lijep dan i mislim da je taman stigao ručak.

Ljiljana Spasić: Pošto sam ja, verovali ili ne, dva puta prešla hrvatsku granicu za manje od nedelju dana, a prvi put kad sam išla na forum u Zagreb, želim da vam kažem da mi je to bilo izuzetno drago i da sam ja lično na ovaj način počela da proživljavam svoju ličnu katarzu. Ovo vam govorim kao Ljiljana Spasić, ne govorim vam kao izvršna direktorka GAP-a, iako bi i za to imala saglasnost svoje organizacije. Jako mi je drago što sam danas sa vama. Hvala na svemu.

Lenka Lalić: Ja malo na stvar gledam kao stranac. Ja sam se ovdje udala prije 18 godina. Došla sam 17. 4. '92., u 13.15, iz Češke. Ja sam se svaki put pitala kad se uključila u ovo društvo - zašto se ovdje stalno priča o povijesti? Zašto ne o budućnosti naše djece i tako dalje? I htjela sam vam kazati da je fantastična stvar što to rješavate zajedno na prostoru bivše Jugoslavije.